

АТАНАС БУДЕВ

ЩЕ БЪДАТ ЛИ ОТНОВО ИЗЛЪГАНИ
СТРАНИ И НАРОДИ?

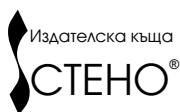
СУВЕРЕННОТО РАВЕНСТВО
И БЪДЕЩИЯТ СВЕТОВЕН РЕД

Атанас Будев

ЩЕ БЪДАТ ЛИ ОТНОВО ИЗЛЪГАНИ
СТРАНИ И НАРОДИ?

СУВЕРЕННОТО РАВЕНСТВО
И БЪДЕЩИЯТ СВЕТОВЕН РЕД

Варна, 2021

Атанас Будев

**Ще бъдат ли отново излъгани страни и народи?
Суверенното равенство и бъдещият световен ред**

Copyright © Атанас Будев – автор, 2021
© Издателска къща СТЕНО – Варна, 2021

ISBN 978-619-241-167-1
www.stenobooks.com

Съдържание

УВОД	8
I. ПОЛИТИЧЕСКА ФИЛОСОФИЯ СРЕЩУ ОПАСНИ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ ИГРИ	20
II. СУВЕРЕННОТО РАВЕНСТВО И БЪДЕЩИЯТ СВЕТОВЕН РЕД	60
III. МЕЖДУНАРОДНАТА ЕТИКА И БЪДЕЩИЯТ СВЕТОВЕН РЕД	90
IV. ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ	98

...Срещу „цивилизационното“ разделение трябва да има универсална структурна и процедурна контратежест, която да може да предотвратява „цивилизационни сблъсъци“. Историята е създала такава контратежест, древна колкото цивилизациите, но за разлика от тях – с взаимоотношения, подлежащи на универсализиране. Такава контратежест са суверенните държави. А за мирното съжителстване и конструктивното сътрудничество между тях необходимият системообразуващ принцип е принципът на суверенното равенство.

УВОД

Докъде ще доведе сегашната силова геополитическа вакханалия? До нов световен ред, основан на нов баланс–договорка на глобалните сили, до планетарна катастрофа или до нещо друго? Тази книга прави опит да изследва „другото“, или по-скоро една част от него. Не защото първите варианти са невъзможни, а защото „другото“ може да намали техните възможности и дори да ги предотврати. Не бива да се чака пасивно глобалните сили да се договорят или да се сбият. Всички суверенни държави имат право на мир, съзидание и справедливост, както и юридическото и морално-политическото задължение да отстояват активно това свое право. Макар и малко условно, настоящият текст разграничава понятията „световен ред“ и „система на международните отношения“, разбирайки първия като международен ред, поддържан от определен баланс на силите, а втората – като неизключваща суверенни държави и развиваща се на основата на универсални принципи международна система. Защо малко условно? Защото двете понятия не се покриват и не се изключват взаимно. От Вестфалските мирни договори (1648г.) до настоящия момент системата на международните отношения е постоянно в движение, преминавайки през различни състояния, които биха могли да се определят като международен (световен) ред в един или друг исторически специфичен, но ограничен период.

Създава се усещането, че терминът „световен ред“ се активира периодично с основна цел да предопредели като неосъществими и утопични схващанията, стремежите и усилията за развитието на системата на международните отношения към самоподдържане, неизключване и креативност. По този начин изследователската дейност, а впо-

следствие и осъществяваните политики се насочват към това какъв да бъде новият световен ред, кой да го наложи и поддържа. И в наши дни на провалящ се неолиберализъм доминиращото схващане е, че както и досега, това ще бъде една държава-хегемон с нейните съюзници, разнообразявано с тезата за един неясно определен мултилатерализъм, воден от световен либерален лидер. Оказа се, обаче, че сегашният лидер (САЩ) вече има конкурент в лицето на недемократично управлявания, но феноменално развиващ се икономически Китай. Борбата за световно лидерство (за монополни глобални геостратегически предимства) започна да придобива драматични форми, заплашващи международната сигурност и пречатстващи съзидателното развитие на системата на международните отношения. Мисля, че такъв подход е интелектуално ограничен, погрешен, а в крайна сметка и много опасен.

През последните около 4 десетилетия станахме свидетели на възхода, идейния провал и същественото свиване на неолибералната глобализация и свързаните с нея две резки промени на глобално доминиращата политика (*mainstream politics*): първата, когато от 80-те години на миналия век до световната финансова и икономическа криза (2008 – 2009), там, където можа, неолибералната глобализация зачеркна усилията за интегрално национално развитие, предполагащо по принцип конструктивно и изгодно участие на суверенните държави в процесите на интернационализация; и втората – след тази криза, когато несъстоятелността и вредата за международните отношения от елитарната неолиберална глобализация станаха явни и тя основателно бе подложена на всестранна критика. За съжаление, в отделни случаи тази критика е безогледна и не забелязва малкото кълнове и стремеж към интегрални подходи в международното сътрудничество през този период (натрупаните идеи

и опит за борба с бедността и социалните контрасти, макар и на фона на задълбочаването на тези проблеми именно вследствие на неолиберализма; достиженията в организацията на усилията за борба с промените на климата и за решаването на други екологични проблеми; резултатите от дебатите по развитието на идентичността и др.).

В двата периода, макар по съвсем различен начин, *mainstream* политиката постави под удар суверенните държави и равноправието между тях: в първия период – силно принизявайки ролята и тежестта на фактора суверенни държави (и на държавността по принцип) за сметка на активното лансиране интересите на международния финансов капитал и свързаните с него транснационални корпорации; и във втория – като поставя на преден план геополитическите възможности и амбиции на глобалните държави за създаване на нов световен ред, игнорирайки или даже грубо изтласквайки встрани изконни стремежи и интереси на голямото мнозинство суверенни държави и отхвърляйки системообразуващата роля на принципа на суверенното равенство.

Защо неолибералната *mainstream* политика завърши безславно в първия случай и, надявам се, ще повтори упражнението във втория? Според мен, защото, очерняйки, тъпчейки или в най-добрия случай negliжирайки трезвомислещите алтернативни гласове, тя неизменно се превръщаше в идеология на господстващите елитарни, често олигархични кръгове. Започнаха да се полагат практически усилия за масирано инкорпориране на неолибералната идеология като водеща парадигма в международния живот. Понякога се бъркат понятия като либерален глобализъм и глобален либерализъм, а разликата между двете е огромна: първото понятие е оксиморон – глобализмът не може да бъде либерален, докато за глобален либерализъм би могло

да се говори, но не като свършен факт или тенденция, а като идеология, присъстваща и проявяваща се в глобален мащаб. Идеологиите с универсални амбиции и глобален обхват имат две характерни особености: концентрирани са върху установяването и трайното задържане на геополитическото превъзходство, дегизирано като идеи, на доминиращите глобални сили; и втората – разпространяват се с всякакви възможни средства, включително със сила. А крахът им идва логично поради това, че упорито защитавайки статуквото, те не могат да преосмислят променящите се реалности и трудно (само под мощен натиск) биха могли да еволюират в конструктивна насока, както и поради понякога забавяната, но неминуемо идваща реакция на онеправданите сектори, страни и народи.

Сегашните усложнения в международните отношения освен на традиционни се дължат и на една допълнителна и специфична причина – COVID-19. Коронавирусът породи какви ли не теории за пост-пандемийното развитие на света, които в много случаи преследват една основна цел – да направят вируса главен виновник за повечето международни проблеми и неразбории, удобно забравяйки или подценявайки същностните дефекти на неолибералната глобализация. Като нищо, след като решат, че са постигнали целта си, силните на деня ще родят нов *mainstream* с претенции за изключителност при „новия световен ред“. Коронавирусът, разбира се, е важна особеност на сегашната криза в международните отношения. Но както много анализатори посочват, той не я породи, а само я катализира. Истинската причина е неолибералната глобализация.

В същото време се появиха теории за тотално отричане на всичко направено през този „неолиберален“ период, прокламирайки желано бъдеще на принципа на анти-тезата. Опитът обаче би трябвало да ни е научил, че конструк-

ции с отричането, а след това с изтриването на значими части от историческия наратив е път за никъде. Не мога да приема както опитите за дегизиране на неолибералната глобализация, така и боядисването на историята в черно и бяло, и още по-малко нови холистки упражнения. В тази връзка си позволявам да включа в тези уводни думи една кратка ретроспекция на основните идеи в досегашните ми текстове с две основни цели: да потвърдя предкоронавирусната безизходица на неолиберализма, за да не се занимавам ненужно с неговите характеристики в новия текст, и да обоснова правото си да защита нетипичните за глобализма положителни международни явления, които все пак имаха място през последните десетилетия.

В началото на 2005 г., време на победоносно шествие на неолибералната глобализация, в Буенос Айрес бе издадена първата ми книга „*LO QUE NOS HACE GRANDES: DESARROLLO INTEGRAL Y ETICA EN LA EPOCA DE LA GLOBALIZACION*“ („Това, което ни прави значими: интегрално развитие и етика по време на глобализацията“). Основната теза беше да не се противопоставят, а напротив, да се съчетават конструктивно интегралното развитие на суверенните държави и тяхното участие в процесите на глобализация (по-късно възприех позицията, че коректният научен термин е „интернационализация“). Интегралното национално развитие, но без автаркийно прекъсване на връзката със световния критерий и с обективно развиващите се взаимозависимости, всъщност създава възможността за изгодно участие на страните в процесите на интернационализация. Глобална международна общност, изградена на принципа на суверенното равенство и на все по-пълното му прилагане в международните отношения, може да направи тази възможност още по-реално осъществима. По този начин, без налагане и форсиране от силните на деня,

биха могли да се развият конструктивни и етични форми на международна интеграция. Не се получи, защото надделяха международният финансов капитал, ТНК и адептите на неолибералната глобализация.

Когато ставаше все по-ясно, че неолибералната глобализация не само разделяше страни и народи, но и обезличава национални, етнически, културни и други общности, се разви дебатът за тяхната идентичност. Дебатът беше интересен и обещаващ, но след като възприе критична към неолибералната глобализация посока, постепенно „изчезна“ от вниманието на голяма част от анализаторите. В *„ПОЧТЕНОСТ В МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ И СЪДЕЙСТВИЕ ЗА РАЗВИТИЕТО НА ИДЕНТИЧНОСТТА“* (2011) изразих мнение, че сред многото действително важни идентичности първостепенна роля и мицел за тяхното развитие играе общонационалната идентичност на общността на всички действащи лица в обществения живот, организиран в рамките на една държава. Известно е, че всяка идентичност е вътрешен „самозаквасващ“ се процес, който обаче е постоянно изложен на въздействието на външни фактори. Възможността това въздействие да има благоприятен ефект не може да бъде изключена, но той би могъл да се получи единствено ако е в подкрепа на автохонния процес на развитието на общонационалната идентичност. Необходимото условие за това е пълното уважение към суверенитета на държавата, в която тази общонационална общност се развива, и към нейните суверенни решения. Определящ и тук е принципът на суверенното равенство, осигуряващ такова уважение към всички суверенни държави. Това при неолиберализмът не се получи и не можеше да се получи. Всъщност изобилстват примерите за обратното – отслабване на вътрешната „закваска“, а в някои случаи и смазващо обезличаване.

По-нататък. Когато под натиска на събитията ставаше очевидна деструктивността на омаловажаването на фактора суверенни държави в процесите на интернационализация, се разви друг дебат – за ролята на международната етика за осигуряване на конструктивност и справедливост в международните отношения. Забележете, не за ролята на международното право, отклоняващо се все повече от интересите на суверенните държави към интересите на други актьори на международната арена и на първо място – на международния финансов капитал и ТНК, а за ролята на международната етика. Пак беше нещо, откъдето можеше да се започне. Това, обаче, също не се получи, защото беше игнорирано като цяло централното място в тази етика на суверенните държави и на равноправието в техните взаимоотношения. В *„ЗА ПОВЕЧЕ ПОЧТЕНОСТ В МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ“* (2013) се опитвах да акцентирам върху този общ дефект и върху необходимостта от повече почтеност на суверенните държави, особено на най-влиятелните от тях, в техните международни прояви. Защото може да има разработена теоретично една прекрасна международна етика, но ако суверенните актьори не я прилагат на практика, всичко остава само на хартия, а факторът морал се обезсилва. Последователното и почтено международно поведение не е лесно постижимо. Защото, изхождайки от нестатичната връзка между интереси и ценности във външната политика, една държава може да има силни стимули да бъде почтена в един случай и не толкова почтена или непочтена в други. Двойните стандарти са типичен пример. Затова се подчертава връзката легитимност – почтеност, която връща в играта жизненоважната роля на международното право. Етиката е „фината настройка“. Но кой оценява доколко международното поведение на една държава е почтено? (Кой е съдникът? – основният въпрос

на Томас Хобс). Такъв съдник може да бъде само изградена и развивана на основата на все по-пълното прилагане на принципа на суверенното равенство глобална международна общност. Неин основен изразител би трябвало да е ООН, но световната организация трябва кардинално да се реформира на основата на принципа на суверенното равенство, за да стане такъв и да ѝ бъде призната такава роля. За неолибералната глобализация обаче този принцип е нейният най-голям враг и съответно тя допринесе за зациклянето на усилията за реформиране на ООН.

И накрая, в *„ДЪРЖАВНИ ОТНОШЕНИЯ И ЦЕННОСТИ В ЕВРОПЕЙСКАТА КРИЗА“* (2017) се опитах да приложа изложените по-горе подходи към развитието на европейската интеграция. Европейският съюз преминава през системна криза. Основният проблем се заключава във възникналите на практика екзистенциални трудности за съвместяване на националните интереси, наднационалните институции и декларираните „европейски“ ценности. Доброволното делегиране на някои суверенни права на наднационални органи и оставането на другите (основната част) в национален прерогатив не премахват валидността на принципа на суверенното равенство. Подценяването му в процесите на интеграция по принцип води (и на практика доведе) до конфликтни ситуации между делегираните и запазените от държавите-членки части на суверенитета. Принципът е деклариран в Договорите на съюза, но усилията за неговото последователно прилагане не бяха достатъчни, меко казано. А именно в това направление се виждат възможностите за излизане от системната криза. Нейните съставни части (финансовата, гръцката, на дълга, на евро, миграционната и на солидарността) се коренят в неяснотата на компетенциите в политическия съюз, в продължаващото доминиране на неолибералните схващания и

икономическия детерминизъм, в неспособността на европейските елити по-добре да осмислят структурните проблеми на интеграцията и съответно да намират адекватни решения за тях. Незаменима предпоставка за последователен напредък в решаването на тези проблеми е договарянето на нов политически съюз, в който ясно да бъдат формулирани неговият междудържавен характер и компетенциите на общоевропейските институции, без да се оставят сиви зони, прикривани от претенциозния принцип на субсидиарност, както и изработването и въвеждането на допълнителни и ефикасни механизми, укрепващи равноправието между всички страни-членки. Системната криза изисква системен отговор, какъвто за момента не се забелязва, и това обяснява сегашните проблеми на Европейския съюз.

Изложената по-горе ретроспекция на идеи, надявам се, ще изиграе ролята на предистория и ще подпомогне аргументите в предложението сега текст, особено по отношение опитите на неолибералния *mainstream* да мутира или да замени своя провал с обърнати към миналото опасни геополитически разпарчетосвания на света, включително чрез създаването на „цивилизационни мега-региони“. Появиха се вече първи екзалтации по последната тема, които най-вероятно ще се разпространяват със скоростта на коронавируса „в битка със статуквото“. Докато след някакъв достатъчно дълъг период силните на деня потърсят, не се съмнявайте в това, своята „нова глобализация“....

Междувременно, от доста години насам се развива тезата за многостранността (мултилатерализма) като градивна алтернатива на установилия се след края на Студената война еднополюсен свят. Много анализатори считат, че тази алтернатива не само си пробива път, но и вече отразява частично реални международни властови съотношения.

Трепетът, с който националните елити на много развити и развиващи се страни очакваха изхода от президентските избори в САЩ в началото на м. ноември 2020 г., показва, обаче, че този процес не е напреднал много. От друга страна, ако действително има такъв преход, то той би оказвал само временно въздействие върху развитието на системата на международните отношения. Тази система се развива, движена от вътрешно присъщи на нея принципи и механизми, докато балансът на глобалните и други влиятелни сили във вид на „световен ред“ се постига за сравнително кратък исторически период.

„Мултилатерализмът“ е политически принцип – като такъв той не е истинска многостранност, а исторически временен баланс на глобални сили. До истинска многостранност води последователното прилагане на юридическия принцип на суверенното равенство. Мултилатерализмът в сегашния му вид може да бъде важен фактор в подкрепа на мира, сигурността и развитието, но не толкова като баланс на мощта и интересите на глобалните сили, а като последователно съдействие за все по-пълното прилагане на принципа на суверенното равенство в международния живот. В противен случай той по-скоро ще съдейства за формирането на споменатите по-горе „цивилизационни мега-региони“, принизяващи съществено суверенитета и изострящи глобалните геополитически противоречия. Това далеч не означава, че запазването на еднополюсния свят е по-добрият път. Казвам само, че има вероятност лекарството (мултилатерализмът между глобални сили) да се окаже по-лошо от болестта (еднополюсността).

Прави ли ви впечатление, че все по-малко се говори за по-нататъшното изграждане на глобална международна общност за решаване на общите въпроси на човечеството и че повечето анализатори са се вторачили в разработваните

геополитически стратегии и действия на т. нар. глобални сили. В днешната международна политика се отдава приоритет на геополитическите построения пред развитието на такава общност и нейното укрепване. В същото време демократизирането на международните отношения не се свързва със суверенното равенство, а се поставя на идеологически релси либерализъм/антилиберализъм.

Ако имах възможност, бих попитал стратегите на влиятелните и мощни държави: От какво се безпокоите повече? – от това Китай да стане новата хегемонистична държава или от това в системата на международните отношения все повече да се прилага принципът на суверенното равенство? Ако се страхувате повече от възможността недемократична държава да се превърне в световен хегемонистичен лидер, тогава трябва постоянно да отстоявате принципа на суверенното равенство (сега и в бъдещия световен ред), вместо да участвате в опасни геополитически игри и да се стремите неотклонно към друга, „либерална“, хегемония.

Коронавирусът разголи допълнително несъстоятелността и вредите на неолиберализма и по един жесток начин доказва незаменимостта и първостепенната роля на суверенните държави в международния живот. Това обаче не бива да затъмнява другия основен урок от пандемията – необходимостта от активно и конструктивно сътрудничество между суверенните държави. Колкото по-определяща е тежестта на суверенитета в международните отношения, толкова по-необходимо е сътрудничеството на основата на суверенното равенство. Никой не е по-голям от суверенното решение, но, от друга страна, няма друг начин за адекватно посрещане на глобалните и други значими предизвикателства освен сътрудничеството между равноправни суверени. Иначе ще повтаряме трагични периоди от историята, а и следващата пандемия няма да ни прости!

Основният въпрос, който най-вероятно читателят ще си зададе, е дали и доколко конкретните схващания и идеи в следващия текст са практически осъществими. Дето се казва, аман от утопии! Не твърдя, че последователното развитие на системата на международните отношения в комплекса автономия – равноправие – свобода – конструктивно сътрудничество е предопределена, единствена и линейно развиваща се. Пътищата са много и дълги. Но както казва народната мъдрост, „И най-дългият път започва с първата крачка.“

Бих завършил тези уводни думи с един от философско-политическите подходи на Имануел Кант. Отговаряйки на критиките срещу идеята за „вечния мир“ (която днешните неолиберали неуспешно се опитаха да омърсят), в „*Метафизика на морала, доктрина на правото*“ (§ 61) той приема, че тази идея е непостижима, но „политическите принципи, насочващи към вечния мир, към създаването на такива съюзи между държавите, които служат за постоянното приближаване към него, не са непостижими.“ Съзнавайки ограничеността на аналозиите като последователен подход, си позволявам да направя аналогия между принципа на суверенното равенство и Кантовия „вечен мир“ – пълното прилагане на принципа на суверенното равенство в реалния живот наистина е непостижимо, но принципите и механизмите, водещи към все по-пълното му прилагане, не са непостижими!

Изразените в настоящия текст виждания са изцяло лични и не ангажират никакви официални институции.

I. ПОЛИТИЧЕСКА ФИЛОСОФИЯ СРЕЩУ ОПАСНИ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ ИГРИ

Машабите и постоянното изостряне на геополитическите противоречия между страните с глобално влияние и амбиции, конфронтацията и възобновената надпревара във въоръжаването при почти отсъстващи преговори за укрепване на стратегическата стабилност и международната сигурност поставят света в опасна близост до глобален конфликт. Възниква общочовешка политическа и морална необходимост от такова развитие на системата на международните отношения, което да създаде условия за смекчаване на глобалните геополитически противоречия, да стимулира мирното съвместно съществуване и международното сътрудничество на основата на правила, договаряни и развивани от (идеално) всички суверенни държави. От историята на 19-ти и 20-ти век знаем, че когато международните правила се създават с налагането на вижданията и интересите само на „Великите сили“ или само на някои от тях, тези правила не са стабилни и устойчиви във времето. От друга страна, останалите (непроектиращите се глобално) суверенни държави са най-заинтересовани в установяването на стабилен и демократичен международен правов ред.

Не твърдя, че условното деление на държавите на глобални и неглобални (със съответните различия в оценки и подходи) е предопределено или задължително. В света има немало примери за истински приятелски отношения и сътрудничество между глобални и неглобални страни. Но при усилия за обобщаване в глобален план това деление е методологически необходимо. Още повече, че из-

глежда отново се активизират опитите за принижаване на тежестта на фактора суверенни държави, аргументирани с процесите на интернационализация. Днешните глобални държави, според както този термин се използва в настоящия текст, са съвременното продължение на познатите от историята „Велики сили“. Те са могъщи в икономическо, технологическо, военно, социо-културно и др. отношение държави с глобално влияние, които са основните създатели и поддържащи сили на даден световен ред и които действат така, че да останат такива и при следващия световен ред. От прецизиране по-скоро се нуждаят термините „неглобални държави“ или „непроектиращи се глобално държави“, които се използват в този текст. Те биха могли да се оспорят, привеждайки аргументи като интегрираност в световната икономика, тежест в международните финанси, активно участие в значими международни механизми и организации и др. Неглобална ли е, например, Нидерландия, с нейната конкурентна и интегрирана в световните вериги икономика, с „нейните“ ТНК, с високото жизнено равнище на нейното население, с ефикасното ѝ членство в Европейския съюз и с участието ѝ в мощен военно-политически блок като НАТО? Като какви бихме определили по-малките по географски признаци, но свръхтежащи на мястото си страни като Люксембург, Сингапур или Швейцария? Да, тяхното участие в процесите на интернационализация не е за подценяване, но нека се запитаме: постигат ли те съответната висока степен на правосубектност и влияние в световната политика? Мисля, че отговорът най-малкото не е еднозначен, поради което и към тях, макар и с някои уточнения, са приложими термините „неглобални държави“ или „непроектиращи се глобално държави“. По силата на тази своя характеристика тези държави по принцип би следвало да отдават приоритет на развитието на системата

на международните отношения пред придвижването напред на геополитическите интереси на глобални сили, със или без съюзници около тях.

Наистина, юридическият принцип на суверенното равенство присъства в основополагащи международни документи, включително в Устава на ООН. И какво от това? Цялата световна история досега свидетелства, че по един или друг начин по-силните надделяват. (Защо смятате, че сега ще бъде по-различно? Хайде малко повече реализъм!) Мисля, че сега е по-различно, по две основни причини: първата, напредналостта на процесите на интернационализация и оттам – качествено по-високата степен на взаимозависимост, която по принцип изисква много по-висока степен на самоподдържане и саморазвиване на системата на международните отношения; и втората, поради общочовешката необходимост от преодоляване на тенденцията на нарастване на силовите геополитически противоборства, понякога прикривани идеологически, на фона на отслабването на създадената след Студената война около САЩ еднополюсна система, появата на сериозен конкурент в лицето на Китай (при вероятната подкрепа на Русия при критични обстоятелства) и израстването на нови глобални и утвърждаващи се регионални сили. Изострянето на глобалните геополитически противоречия увеличава опасността от различни по мащаб катаклизми, което, от своя страна, засилва инстинкта за самосъхранение на неглобалните суверенни държави и ги принуждава да търсят по-активна защита на своята сигурност.

При очертаващия се провал на неолибералния mainstream, ускорен от пандемията COVID-19, могат да се проследят две конкуриращи се, но и нерядко преплитачи се, направления в усилията на международния капитал и елитите (или на част от тях) на глобалните държави за на-

сочване на развитието на международните отношения: еволюиране на неолибералната глобализация чрез признаване и коригиране на част от нейните дефекти, но запазвайки основната ѝ същност (например чрез споменатия преход от „еднополюсен“ към неясно формулиран „многополюсен“ свят, който щял да направлява по-добре глобализацията); и натрупване на геополитическа мощ от страна на глобалните и някои амбициозни регионални играчи с цел постигането на по-изгодни и печеливши позиции при формирането на „нов световен ред“. В същото време, макар засега главно в теоретичен план, се дискутират и други възможни варианти за развитието на международните отношения, отчитащи в значително по-висока степен интересите на голямото мнозинство (идеално – на всички) суверенни държави чрез установяване и разгръщане на нови форми на системообвързано и равноправно международно сътрудничество.

При отсъствие на противостоящи на идеологическа основа социално-икономически системи, разделящи и противопоставящи суверенните държави, за налагането на „нов световен ред“ **на преден план беше извадена „добрата стара“ геополитика.** Тя, разбира се, винаги е присъствала в международната политика, но често прикрита от идеологически или даже ценностни построения.

Съществуват много опити за дефиниране на геополитиката, като настоящият текст приема варианта на Британската енциклопедия: „анализ на географските влияния върху властовите връзки и съизмерения в международните отношения“. Уточняваме, все пак, че към географските влияния вече се прибавят икономически, военни, демографски, научно-технически, културни, религиозни и др. аспекти. Малко са учените и специалистите, които биха определили геополитиката като самостоятелна наука, до-

като много повече акцентират върху нейната методическа страна и практическа насоченост. Като теория по-скоро се приемат сравнително близките до геополитиката постановки на течението на реализма в международната политика, което като нея е възприело за основна отправна точка държаво-центризма. Уместно би било да се посочи, че тази отправна точка не е измислица на реалистите, отхвърлящи идеологиите по принцип, а наложила се през вековете историческа реалност. Друг е въпросът дали тази реалност трябва винаги да се интерпретира като неизбежно противопоставяне на интересите на отделните държави. Според мен отговорът на този въпрос е отрицателен.

За да оценим по-точно възможностите и ролята на геополитиката в съвременните международни отношения, ще продължим с кратко изясняване на най-характерните фактори и обстоятелства, влияещи върху нейните методи и постулати:

1) Директното въздействие на научните открития и техническия прогрес. Примери: започналата по-рано индустриална революция в Холандия и Великобритания им осигуряват (особено на втората) военноморско превъзходство, като с това Великобритания по-късно става доминиращата в света държава и основна колониална сила; появата и разпространението на ж.п. транспорта, изменил съотношението между морето и сушата в геополитическите построения (теорията за „хартланд“ (heartland) на Халфорд Макиндър, възприета и продължена по-късно от Карл Хаусхофер с теорията за „пан-регионите“ (pan-regions) и повишил влиянието на Германия, Русия и други европейски континентални държави; появата на ядрените оръжия и балистичните ракети, даващи импулс на политиката на „сдържане“ на СССР от страна на Запада, но едновременно с това обуславящи двуполусния модел в международните отношения;

нарастването на ролята на изкуствения интелект в наши дни, чието влияние върху геополитиката е в процес на изясняване, но още сега могат да се посочат някои следствия като по-нататъшното относително намаляване на геополитическата тежест на територията, броя на населението и други количествени фактори, проявило се още при появата на ядрените оръжия.

Научните открития и технологии от края на 20-ти и началото на 21-ви век въпреки своите постижения все още не са в състояние качествено да променят геополитическите съотношения и противоречия между държавите „на морето“ и държавите „на сушата“. Това е видно от реакцията на основни западни (атлантически) сили (преди всичко САЩ и Великобритания) на китайската инициатива „Един пояс. Един път“. По принцип, развитието на системата на международните отношения може да доведе до обстоятелства и време, при които инициативите на „сушата“ и „морето“ да не се противопоставят, а допълват. По всичко изглежда, обаче, че ако такива обстоятелства настъпят, това ще бъде в едно наистина далечно бъдеще. Влиянието на научните и технологическите постижения върху останалите геополитически фактори и сега е определящо, а занапред ще става още по-значимо.

2) Растящата тежест на икономическата съставляваща. Тя, обаче, не опира само до размера на БВП, темповете и качеството на икономическия растеж, но и до общото социално-икономическо развитие в дадена страна, както и до интереса и желанието на останалите държави да комуникират с нея. Нарастването на глобалната тежест на Китай в резултат на непрекъснатия няколко десетилетия впечатляващ икономически растеж илюстрира много добре силата на този фактор. Джордж Фридман и други геополитически анализатори-привърженици на (фикс) идеята, че една дър-

жава-хегемон с евентуални нейни съюзници ще определят правилата на играта и при бъдещия световен ред, считат, че Китай не може да бъде такава страна, защото няма нужната за това военна сила и защото няма и не може да има необходимото глобално социо-културно влияние. Без да споделям идеята за „необходимия хегемон“, бих посочил, че военното превъзходство може да бъде преодоляно (в наше време и в бъдеще – неочаквано бързо – с нови оръжия), а що се отнася до социо-културната област, бих напомнил за слабото социо-културно влияние на САЩ в началото на 19-ти век върху европейските монархии, току-що съкрушили имперския проект на Наполеон. Сравнението между това незначително влияние и очевидната изключителна тежест на САЩ в този аспект 100 години по-късно и особено след Втората световна война не дава основание да приемем безусловно и този аргумент.

Икономическата сила и научно-техническият потенциал са най-важният геополитически компонент в мирно време. Сами по себе си те наистина не могат да направят една страна световен лидер, но също така е вярно, че умението да „завладяваш умовете и сърцата“ в глобален мащаб не е вечен атрибут на която и да е държава, а по-скоро блокираща мисълта илюзия.

3) Военната мощ запазва своето значение като геополитически фактор, особено при конфликтни развития, както и своята сдържача сила, при нарастващата опасност от глобален конфликт с непредвидими катастрофални последиствия. Когато се оценява геополитическата тежест на една страна, нейната военна мощ може частично и временно да компенсират други фактори като икономическата сила, особено в периоди на напрежение в международните отношения. Най-типичен е сегашният случай на Русия, но това може да се отнесе и към САЩ и техните усилия чрез во-

енно превъзходство да отстояват и поддържат ролята си на световен лидер. В случая с Китай вече е очевиден неговият стремеж към допълване на икономическата с военна мощ, която, обаче, въпреки втория по големина военен бюджет, все още не може да се сравнява с военните възможности на САЩ и Русия. Изненада, обаче, винаги могат да произведат т. нар. принципно нови оръжия като изкуствения интелект, например. Европейският съюз, от своя страна, разчита преди всичко на икономическия геополитически фактор и на „меката сила“ (soft power) и за разлика от другите актьори с глобално влияние, засега не показва особено желание да увеличава съществено военната си сила. В областта на сигурността ЕС разчита на НАТО, но в последно време североатлантическата организация изпитва трудности от най-различен характер – от финансирането до обсега на действие и смисъла на съществуване. На този фон и пред вид „завоя към Азия“ на САЩ, френският президент Ем. Макрон излезе с инициатива за изграждане на самостоятелни европейски въоръжени сили за защита на интересите на Евросъюза в глобален план, която обаче бе посрещната нееднозначно от другите страни-членки. Усилията на ЕС да компенсира с „мека сила“ и със стремеж към морално лидерство не дават очакваните резултати, защото успехите в това отношение зависят от много фактори, сред които най-важният, според мен, е съчетаването на помощта за развитие и защитата на човешките права с последователна борба за ненакърнимост на суверенитета и за суверенно равенство. Очевидно е, че засега Европейският съюз не постига много в последното направление, а съмненията са, че и не си поставя такава основна цел.

Надпреварата във въоръжаването с все по-смъртоносни и разрушителни оръжия на оперативно бойно дежурство снижава прага пред потенциалните глобални конфликти и

подкопава международната сигурност. Тази опасна тенденция вече намалява в известна степен възпиращата сила на презумпцията за гарантираното взаимно унищожение при глобален конфликт. Изкуственият интелект внася допълнителни рискове в това отношение.

4) Обединяване на усилията на неглобалните държави. Историческият дефект за „необходимостта от световен хегемон“ както на класическата геополитика, така и на нейните „модернизирани“ съвременни проявления все повече се усеща като вредна за международната сигурност илюзия. Досегашните опити в историята за пряко световно господство винаги са се проваляли с трясък. Не съществуват сериозни основания да се смята, че сегашните или бъдещите опити ще успеят, дори те да се свеждат „само“ до методологическо и контролиращо господство. Но ако допуснем теоретично, че отново ще има световен хегемон (стар или нов) достатъчно дълго време, за малките и средни държави ще остане дилемата: да се „присламчат“ към него или към негов съперник, или да обединят усилия в защита на своите интереси срещу натиска на отделни (или всички) глобални сили. Въпреки че за възможността от такова обединяване се говори още от времето на класическата геополитика, тя е системно negliжирана от мнозинството анализатори. Опитът на Движението на необвързаните страни (ДНС) по време на Студената война се оценява като не особено успешен поради концентрирането на Движението върху неприсъединяването към военни блокове, недооценяването на обединяването на икономическите интереси и недостатъчната яснота и противоречивост на тяхното политическо сътрудничество, фокусирайки се същевременно върху търговските отстъпки и помощта за развитие. Всичко това може да се обясни с наложената от тогавашния двуполусен модел международна властова структура, както и с факта,

че много страни-членки на ДНС току-що бяха станали независими държави.

За неглобалните страни, независимо от идеологическите и политическите тежнения в тях, всички форми на борба за равноправно международно сътрудничество и за развитието чрез него на системата на международните отношения са или по-скоро би трябвало да бъдат от първостепенно стратегическо значение.

5) И накрая, може би най-същественото: (де)идеологизацията на международните отношения. Въпреки че геополитиката претендира за обективност на своите анализи и заедно с реализма – за неидеологизирани подходи, досегашната история показва, че тя често се е използвала по-скоро за обратното. Тук не става въпрос само за довоенния негативен опит – използването на разработките на Карл Хаусхофер и на неговата Мюнхенска школа от нацизма, поради което терминът „геополитика“ е бил мръсна дума много години след края на Втората световна война. В наше време, например, неолиберализмът носи не само определени ценностни претенции, но служи и като идеологическата пелена, в която се вплитат глобални геополитически амбиции на Запада под лидерството на САЩ. Независимо от нашето отношение към либерално-демократичните ценности, неопровержим факт е, че голяма част от останалия свят или се придържа към по-различни ценностни схващания и политически модели, или търси такива, разочарована и често отблъсквана от геополитическите и геоикономическите примеси на прокламираните западни ценности. Стремящият се към световно морално лидерство Европейски съюз напълно основателно настоява за основано на правила международно съжителство и сътрудничество (не виждам кой формално би се обявил против, особено ако тези правила влязат в рамките на международното право), но неоснова-

телно омаловажава най-същественния въпрос – как и от кой тези правила ще бъдат установявани и как и от кой те ще бъдат поддържани? И, естествено, каква ще бъде ролята на принципа на суверенното равенство?

Няма много време за уточняващи отговори предвид опасните геополитически противоборства и появата и разпространяването на редица несъобразени със суверенното равенство алтернативни виждания и схеми за бъдещето. Вече активно се говори и пише за нов световен ред от „цивилизационни мега-региони“, които не само напомнят за „пан-регионите“ на Карл Хаусхофер и за идеите на Самюел Хънтингтън от по-ново време, но и биха довели до силното ограничаване или даже до края на суверенитета на нецентралните държави в такива „мега-региони“.

Посочените особености на геополитиката я определят основно като външнополитическа отправна точка и инструмент на отделните държави, а не като една от методологиите за развитие на системата на международните отношения. Този факт ни поставя пред необходимостта да направим разлика между политическата философия и геополитическите построения по отношение на международната система, въпреки че по принцип и двете могат да бъдат деградирани в практиката до нивото на идеологии, защитаващи користни интереси. Но разликата е съществена – докато политическите философи търсят смисъла и връзките в развитието като цяло, издигайки идеи (незадължително холистки) за конструктивно развитие на международните отношения без специална роля на конкретна държава или държави, геополитическите анализатори оперират главно в конкретна историческа обстановка, визирайки преди всичко силовите съотношения между държавите и възможностите за глобално лидерство на най-мощните от тях. Казано по друг начин, политическата

философия се занимава с принципите и вътрешните механизми на развитието на системата на международните отношения, докато геополитиката разкрива възможностите на отделните държави за вписването им в съществуващия световен ред или в изграждания нов такъв. Бих искал да си послужа с едно сравнение между вижданията по този въпрос на двама от най-изтъкнатите съвременни представители на двата подхода: **Джон Роулс (1921-2002)** и **Хенри Кисинджър (1923)**.

В своя основен труд „Теория на справедливостта“ (*Theory of Justice*) – 1971, **Джон Роулс** излага своята егалитарно-либерална теория за развитието на обществото в една държава, следвайки традицията на обществения договор. Теорията на справедливостта на Роулс намира широко признание и голям брой последователи, някои от които решават да „развият“ идеите на Роулс, отнасяйки ги към сферата на международните отношения. Този подход обаче се отрича от самия Роулс, при това така категорично, че той е принуден да напише нов фундаментален труд – „Законът на народите“ (*Law of Peoples*) – 1999, в който не само обосновава своето несъгласие, но и излага вижданията си за международните отношения на основата на международното право плюс концепцията за моралното задължение на добре уредените държави да оказват помощ на „живеещите при неблагоприятни условия народи“. За правото да участват в изработването и установяването на Закона на народите, визирайки всъщност държавите, Роулс поставя условия те или да имат либерално-демократична система на управление, или да имат „порядъчен“ политически режим. Под „порядъчни народи“ (държави) Роулс разбира страни, които нямат либерално-демократични политически режими, но не са експанзионистични, отхвърлят войната като средство в международната политика, имат такива законо-

ви системи, които да са в състояние да налагат морални задължения върху техните граждани, уважавайки основни техни права. С теорията си за сътрудничество между „либерално-демократични“ и „порядъчни“ народи (държави) за създаване на „Закон на народите“ (международно приети и признати правила под формата на международното право) Роулс предлага философско-политическа база на мирното съвместно съществуване и международното сътрудничество в наши дни. Съгласете се, че постановките на Роулс имат много малко общи неща с неолиберализма. Неслучайно „Законът на народите“ е оставен в забвение и даже направо остракиран от апологетите на неолибералния mainstream. Друг е въпросът доколко държавите с либерално-демократични системи трябва да имат автоматично осигурено място в Закона на народите (по терминологията на Роулс). Историческият опит убеждава, че всички държави, за да участват в Закона на народите, трябва да отговарят на споменатите „условия за порядъчност“. Можем с две думи да обобщим, че **един от най-изтъкнатите теоретици на либералната демокрация категорично възразява срещу прехвърлянето на нейните постулати и подходи в международния живот, в който определящият и обединяващ фактор би трябвало да са договаряните от всички суверенни актьори международно право и критерии за порядъчност.** Приемайки някои основни тези на държаво-центризма в международните отношения, либералният демократ Роулс се проявява и като просветен реалист и миротворец. Споделянето на тези Роулсови възгледи е една от основните отправни точки на настоящия текст.

Хенри Кисинджър е държавен деец и геополитик от най-висока класа. Въпреки че в неговите трудове има значими философско-политически обобщения, те не образуват системна теория. Кисинджър е известен преди всичко

с енциклопедичните си исторически познания и изключителен държавнически и геополитически опит. В „Дипломатията“ (*Diplomacy*) – 1994, Глава Първа, стр. 17, Кисинджър пише: „Сякаш едва ли не по силата на природен закон през всяко столетие се издига една страна, притежаваща мощта, волята, интелектуалния и моралния подтик да моделира цялата международна система в съответствие със своите собствени ценности“, посочвайки Франция на Кардинал Ришельо (17-ти век), Великобритания с концепцията за равновесие на силите (18-ти век), Метернихова Австрия с Виенския концерт и Бисмаркова Германия, която „разтурва концерта, превръщайки европейската дипломатия в хладнокръвна игра между силови политики“ (19-ти век). По-нататък Кисинджър посочва: „През 20-ти век нито една страна не е влияела върху международните отношения така решително, но същевременно и така двусмислено като Съединените американски щати“, обяснявайки последното с два противоположни подхода в американската външна политика: чрез усъвършенстване на демокрацията у дома си да бъде „пътеводен фар за останалата част на човечеството“; и „задължението на Америка да разпространява своите ценности с кръстоносни походи по света“. (нак там, стр. 18) По този начин Кисинджър обяснява в немалка степен развитието на международните отношения с доминирането на една или друга държава в определени исторически периоди, което го приближава до класическата геополитика. От друга страна, счита, че Америка трябва да намери начин да осигури мирен преход към по-стабилен многополюсен свят.

Както се вижда от горното разграничаване между политическата философия на Роулс и построенията предимно с исторически и геополитически характер на Кисинджър, докато първият не свързва директно вижданията си с ин-

тересите и позициите на една или друга отделна държава, то при втория в крайна сметка такава пряка връзка има по отношение на САЩ и тяхното лидерство. **Политическата философия търси вътрешните пружини в развитието на системата на международните отношения и тяхното използване в общ интерес, докато геополитиката винаги е свързана с интересите на отделни държави или съюзи от държави и с борбите за определяне на поредния световен ред.** Изразено метафорично, международният (световният) ред се отнася към системата на международните отношения така, както геополитиката – към политическата философия. Това не означава задължително, че политическата философия винаги е добра, а геополитиката – винаги лоша. Къде по-предпочително е те да обединят усилия за промяна на международната политика към по-добро чрез демократизирането на системата на международните отношения по **линията: автономия – равноправие – свобода – конструктивно сътрудничество.** Парадоксално, но геополитиката би могла да допринесе за това, ако развие ориентири за сближаване на глобалното или регионално балансиране с принципа на суверенното равенство, ако съдейства за разработването на методологии за съвместяване на интересите на суверенните държави с различен геополитически потенциал. Това би било едно ново, но конструктивно за нея направление. В противен случай тя ще остане на нивото на външнополитически инструмент на отделните държави, най-вече на глобалните, с фрагментиращо и предизвикващо конфликтност въздействие върху системата на международните отношения. Поемайки по традиционния път, геополитиката би засилила противоречията между глобалните играчи с произтичащата от това вреда за международната сигурност и сътрудничество, като не би било много трудно в някой момент тези противоречия

да прераснат в открити конфликти с глобални последствия. Затова ги наричам „**опасни геополитически игри**“.

Краят на Студената война означаваше край на блоково-идеологическото разделение на света, но не и край на глобалните геополитически противоречия. Целта на неолибералната глобализация и на нейните носители беше да свърже тези противоречия с тяхната логика и цели. Противоречията не само не бяха намалени, но неолибералите фактически ги засилиха, дооформяйки своя общ провал. Тук, разбира се, трябва да се направи още едно необходимо разграничение: между развитието на процесите на интернационализация като израз на задълбочаващото се международно разделение на труда (обективен процес) и неолибералната глобализация като идеология и политика на част от елитите на мощните държави, на международния финансов капитал и свързаните с него международни корпорации – идеология и практики, получили общото название „глобализъм“. **Глобализмът** от края на 20-ти и началото на 21-ви век е продукт на западоцентризма, изразяващ интересите на посочените по-горе наднационални сили, но и геостратегическите интереси на водещите западни държави, начело със САЩ. Неговите същностни дефекти, обаче, породиха негативни реакции не само в другата, незападната част на света, но и в самите западни цитадели. Упадъкът на глобализма, обаче, не намалява, а (на фона на, и чрез редица исторически събития като тези в Украйна, Сирия и останалия арабски свят, Южно китайско море и др.) засилва геополитическите противоречия на Запада с Русия и Китай, както и геополитическия разнобой в самия западен свят. В приетата от администрацията на президента Тръмп Стратегия за национална сигурност на САЩ, фактически потвърдена в този ѝ аспект от администрацията на

президента Байдън, споменатите две страни бяха изрично квалифицирани като „противници“, които трябва да бъдат съдържани. В броя си за март/април 2019 г. *сн.* „*Foreign Affairs*“ публикува статия, озаглавена „Новото съдържане“, в която се призовава към едновременно съдържане на трите „ревизионистки“ държави (Русия, Китай и Иран), отбелязвайки със съжаление, че едновремеността е могла да бъде избегната, ако „Москва като логичен геополитически партньор не беше ненужно отчуждена с разширяването на НАТО, довело чужди армии до нейния праг въпреки нейните възражения“.

Западоцентризмът като най-обща характеристика на международната система започна да запада забележимо в края на 20-ти и началото на 21-ви век в резултат на вътрешни противоречия и дефекти, изострени от неолибералната глобализация, но също така в резултат на допуснати **сериозни геостратегически грешки**. Да разгледаме основните геополитически противоречия Запад – Изток без претенция за изчерпателност, но – да, със стремеж към покриване на необходимия минимум за основни обобщения.

Русия – Както е посочено в горе споменатата статия във „*Foreign Affairs*“, отдалечаването на Русия от Запада не беше само неин избор. Западът допусна поредица от стратегически грешки спрямо Русия. Това са стратегически грешки, дори да приемем, че те са част от целенасочена линия за отслабване на Русия и изваждането ѝ от кръга на глобалните държави, което би било една геополитическа илюзия.

Първата грешка беше недостатъчно обмисленото разширяване на НАТО на изток и особено начинът, по който то бе осъществено. Наистина, разширяването стана по настоятелното искане на източноевропейските страни и Западът,

смятащ себе си за победител в Студената война, не можеше да остави без последствия това искане, но можеше да даде съществени допълнителни гаранции на Русия, а не само бутафорния комитет НАТО-Русия. За една такава гаранция пост фактум се сети Збигнев Бжежински, който по време на събитията във и около Украйна през 2014 г. предложи същата да получи международно гарантиран неутралитет. Бжежински, обаче, преди това беше правил заявления, че Западът е излъгал Русия за неразширяването на НАТО на Изток и даже беше предвиждал нейното разчленяване на няколко държави в бъдеще. Такъв подход не само дразнеше с арогантността си, но и събуди исторически реминисценции и тревоги в огромната част от руското население. За допускането на тази грешка допринесе направеният от Запада извод, че е спечелил безусловно Студената война и като безусловен победител има права над победените. Дори и това да е така, а аз мисля, че не е, – съветският комунизъм се сгромоляса преди всичко от своите вътрешни противоречия и дефекти – но дори хипотетично да приемем тезата за безусловната победа, подобен подход спрямо Русия напомня за безусловната победа на Антантата над кайзерова Германия и за печалните последствия от заробващия Версайски договор... С тази разлика, че Русия след Студената война не само запази военния, включително ядрения си капацитет, но и постигна допълнителен съществен напредък във военната област. **С такива оценки и практически подходи Западът допринесе за смяната в акцентите на развитието на вътрешнополитическия живот в Русия от демократизация към национално оцеляване и възраждане по свой път.**

Втората стратегическа грешка беше налагането и постоянното разширяване на режим на санкции срещу Русия след анексирането на Крим и нейната подкрепа за руско-

езичното население в Източна Украйна. Анексирането на Крим беше основателно осъдено като фрапиращо нарушение на международното право, но вместо да налага санкции Западът трябваше да признае своите грешки по отношение събитията на Майдана, а след това да вникне по-задълбочено в историческата и геополитическата сложност на възела около Крим и да започне диалог за евентуалното му разплитане в по-спокойно време. Вместо това зае позата на върховен съдия и наложи санкции, които не бяха подкрепени от мнозинството незападни суверенни държави.

Защо смятам санкциите за неадекватна и геостратегически погрешна западна реакция на намесата на Русия в украинските събития? Първо, защото Западът носи своята вина за получената се геополитическа компликация, която не желае да признае; второ – защото с изключение на санкциите срещу режима на апартейд в ЮАР в края на миналия век, взети по съобразен с международното право начин от ООН и получили практически всеобща подкрепа от страна на почти всички нейни държави-членки, в историята на международните отношения санкциите като правило не са успявали да променят политиката на санкционираната страна, още по-малко когато става въпрос за държава като Русия; трето, санкциите наистина нанасят сериозен икономически ущърб на Русия, което не ограничи, а засили словата страна на руската външна политика, но, освен това, причини допълнително разстройване на международните търговско-икономически отношения и съществени загуби на западните, най-вече европейските страни; и четвърто, те с нищо не допринесоха за укрепването на суверенитета на Украйна, понасяща допълнителни жертви вследствие на пасивността, идваща от неуредената международна система и изострените глобални геополитически противоречия.

От друга страна, отговаряйки на санкциите, Русия се

съсредоточи върху развитието на военната си мощ и постигането на възможната самостоятелност на икономическото развитие, отбелязвайки редица добри резултати, като например, в селското стопанство и продоволствената сигурност – отколешна нейна мечта. Това обективно засилва нейната геополитическа активност и задълбочава глобалните геополитически противоречия. С пълно право Хенри Кисинджър заяви, че санкциите не са политика, а са отсъствие на такава. Освен това, санкциите бяха налагани, игнорирайки фактора Китай, като по този начин „съдействаха“ за сближаването на Русия с Китай и въобще за обръщането ѝ към Азия. Всъщност, ако търсим някакво логично обяснение на западната санкционна политика спрямо Русия след 2014 г., бихме могли да ги посочим като елемент на отдавнашната геополитическа идея, обяснимо намерила почва главно в САЩ и Великобритания, за създаването на сериозно препятствие за сближаването между континентална Европа и Русия и предотвратяването за достатъчно дълго време на задълбочаваща се икономическа интеграция в голяма Евразия. Такъв ефект временно и частично се получава от украинските събития, но утвърждаването му в дългосрочен план е много съмнително, а и неговата друга страна е засилването на разединението в самия Запад. Един пример, санкциите на САЩ по отношение на Северен поток-2 не се приемат от Германия не само заради евентуалното ѝ лишаване от изгодни и стабилни доставки на газ, но и от загубата на позиции на руския пазар. Защото, за да има средства за закупуване на германски технологии и индустриални стоки, Русия трябва да има такива средства на разположение, а те засега идват главно от износа на нефт и газ.

Третата геостратегическа грешка на Запада беше подценяването не само на реалните и потенциални възможности на Русия, но и на икономически феноменално развиващия

се от десетилетия Китай, явяващ се значима алтернатива за руската външна политика, като не се забравят и другите важни азиатски държави. Русия стана основен източник на енергоносители за Китай, а Китай – на технологии за Русия. Развиха се транспортно-логистичните връзки между двете страни. Засили се координацията между техните външни политики, както и военното сътрудничество. Наистина, двете страни имат сериозни несъвпадения на част от техните интереси и формално не са създали военно-политически съюз, но за разлика от Джордж Фридман, аз считам, че сегашното стратегическо сътрудничество между Русия и Китай би могло бързо да се развие като такъв съюз, ако геополитическото напрежение между тях и Запада продължава да ескалира.

Четвъртата геостратегическа грешка на Запада (главно на САЩ) спрямо Русия, а и по принцип, се отнася до разграждането на международните структури за глобална сигурност, без да се полагат адекватни усилия те да бъдат заменени с нови такива. Тенденцията на нова надпревара във въоръжаването е основната военна заплаха за международната сигурност и тя, според мен (тук съм съгласен с руския президент), започна от излизането на САЩ от Договора за ограничаване на системите за противоракетна отбрана (ПРО) през 2002 г. Този договор беше крайъгълен камък за съдържащото въздействие на презумпцията за гарантирано взаимно унищожение при ядрен конфликт – основен стълб на международната структура за ядрена сигурност. Наистина несигурен и вледеняващ дъха стълб, но който би следвало да действа до установяването на принципно нова архитектура на международна стратегическа сигурност и стабилност. След като не успя да убеди САЩ да се откажат от излизането от ПРО, Русия отговори, че ще реагира асиметрично и замълча до момента, в който обяви за създава-

ните от нея свръхзвукови ракети, обезсмислящи сегашните и възможните в обозримо бъдеще противоракетни отбранителни системи. Друга подобна стъпка на САЩ, обяснявана с нарушения от Русия, на което последната отговори с обратни обвинения, беше излизането на САЩ от Договора за унищожаване на ракетите със среден и по-малък радиус на действие през 2019 г. (последвано от излизането и на Русия), което, освен всичко останало, възобновява стари търкания между САЩ и европейските им съюзници от НАТО. След това САЩ излезе и от Договора за „открито небе“, аргументирайки се отново с обвинения за нарушения от Русия. С това САЩ отново се отдалечиха от европейските си съюзници, които имаха интерес от този договор и които пред елиминарането му предпочитаха да се осъществи натиск върху Русия в посока на неговото стриктно съблюдаване. Тази поредица от едностранни действия на САЩ в областта на стратегическата стабилност беше правилно прекратена от администрацията на президента Байдън, която даде съгласие, и двете страни бързо се договариха за удължаването с 5 години на действието на Договора за ограничаване на стратегическите нападателни оръжия (START-III) в началото на 2021 г. Като цяло надпреварата във въоръжаването разширява значително най-опасната област на противоречията Запад – Русия. Напомняме, че военната област е най-силната страна на геополитическата тежест на Русия. Ако Западът смята, че Русия няма да издържи икономически (както на времето Съветският съюз), то това далеч не е сигурно, а и отново се игнорира факторът Китай.

Налице е и **друго важно обстоятелство**: в края на 20-ти век САЩ (и Западът като цяло) възприеха неолитералната идеология като определяща линия във външната си политика, затвърждаваща (илюзията за) тяхното всесилие.

САЩ, вече като единствена суперсила, съвсем не илюзорно раздаваше правосъдие по света, без по навик да се задълбочава в изучаването на конкретните реалности. Всяка една такава проява намираще все по-малко защитници сред суверенните държави и световната общественост (изключение може да се смята международната реакция на терористичния акт срещу кулите близнаци на 11.09.2001г.). При гореописаните обстоятелства, към които трябва да прибавим разоряващите социално-икономически последици на неолибералните реформи в Русия през 90-те години на миналия век, страната логично не беше сред оредяващите привърженици на тези американски практики.

Посочените стратегически грешки на Запада спрямо Русия могат да създадат погрешното впечатление, че само той е виновен за напрежението в техните отношения. Това, разбира се, не е така. Русия има съществена и в редица отношения – първична вина. Към противоречащата на международното право част от военно-стратегическите аргументи и действия на Русия могат да се прибавят и такива от друг характер. След разпадането на Съветския съюз се получи като цяло един общ първоначално потенциален проблем, превърнал се впоследствие в реален – оставането на значително по брой руско или рускоезично население в съседни на Русия държави, което на някои места не се третира от местните власти на равноправна основа. Това е друг, дразнещ с двойните стандарти, елемент в отношенията Запад – Русия. Проблемът не е в това, че Русия се зае със защитата на правата на това население, а че го прави по несъобразен с международното право начин и с акцент върху териториалния аспект на проблема. С други думи, в ущърб на принципа на суверенното равенство, пробуждайки съответните исторически реминисценции в съседните страни и народи.

Красноречива индикация за развитието на опасни тенденции в геополитическото противопоставяне между САЩ и Русия е пропагандното ангажиране (и от двете страни) на обществеността и широките народни слоеве, включително на емоционално-патриотична основа. Нарастващата русофобия в САЩ и американските обвинения в агресивност към Русия, кога с основание, кога не, са постоянна тема в американското медийно пространство. В руските медии, от друга страна, се развива тезата за традиционно враждебна и агресивна политика на САЩ спрямо Русия с цел нейното разпокъсване и обезличаване, провеждана през всички исторически периоди, без оглед на това от кого и как Русия е била управлявана. Подобна обработка на общественото мнение в двете страни напомня за разгарянето на патриотарски страсти в Европа в годините непосредствено преди започването на Първата световна война...

Обобщавайки споменатите стратегически грешки на Запада спрямо Русия, може да се направи общото заключение, че те са в резултат на отдаването на приоритет на геополитическите цели пред усилията за укрепване на международната система!

Преодоляла в значителна степен травмата от разпадането на Съветския съюз и осигурила си нови мощни оръжия, Русия започна да реанимира своите геополитически способности и да предприема съответни действия: тя силно активизира азиатската си външна политика и осъществява стратегическо сближаване с Китай; заедно с Беларус, Армения, Казахстан и Киргизката република през 2015 г. създадоха Евразийския икономически съюз, който има потенциал за разширяване в Централна Азия и който Русия внимателно води към възможната политическа интеграция; Русия се ангажира пряко с гражданската война в Сирия, постигайки обрат в полза на сирийското правителство,

като същевременно активизира връзките си с други важни арабски страни; възползвайки се от националистическата външна политика на Турция при президента Ердоган, тя започна изграждането на стратегическо сътрудничество с Турция, включително във важни сектори на турската икономика; Русия, Турция и Иран станаха гарантите на Астанинския преговорен процес по Сирия, като въпреки различията в целите, традиционните и нови противоречия, не може да се изключи прехвърлянето на това тристранно взаимодействие и към други области; Русия разгърна мащабна дейност в пространствата на Северния ледовит океан и възможния Северен морски път; тя видимо активизира връзките си със страните от Африка и Латинска Америка; и т. н. Като цяло глобалното „геополитическо събуждане“ на Русия вече предизвиква геополитически размествания, посрещнати в голямата им част враждебно от Запада, като почти всяко едно от тях или се е превърнало в източник на напрежение, или има потенциала да стане такъв източник.

Споменатите и други остри геополитически противопоставяния между Запада (най-вече САЩ) и Русия са „опасни геополитически игри“, които все по-трудно се контролират, включително на високо политическо равнище. Понякога виждаме по-добро сътрудничество на експертно ниво, въпреки влошените работни канали на комуникация. В мирно време това не е нормално.

Китай – от времето на президента Никсън и политиката на „китайската карта“ САЩ в една или друга степен (при различните президентски администрации) считаха, че разполагат с лостове за влияние, с които да направляват развитието на Китай до включването му в западоцентричната система. Китай, от своя страна, възприе неолибералната глобализация, но не в идеологически, а в прагматичен план.

Осъществи невероятен икономически възход, запазвайки и развивайки своите специфични икономическа и политическа система. Когато Западът и главно САЩ започнаха да осъзнават илюзията си, че могат да направляват развитието на Китай, той вече беше станал втора икономическа сила в света (първа, по паритет на покупателна способност); развиваше свои високи технологии; беше станал най-големият кредитор и „фабриката“ на света, обвързвайки икономическото си развитие не само с това на САЩ, но и на ЕС, Русия, Африка, Латинска Америка и най-вече – със страните от Източна Азия; Китай инициира мега-проекта „Един пояс, Един път“ и започна последователна модернизация на своите въоръжени сили. Важно е, обаче, да се отговори на въпроса защо Западът и САЩ, в частност, са били „подлъгани“ или просто са сгрешили, считайки, че Китай в крайна сметка ще приеме западноцентричните парадигми? Отговорът е ужасно прост. Защото вместо да изследват уникалния исторически наратив на Китай и свързаните с него вътрешни механизми на развитието, включително в условията на задълбочаваща се интернационализация, те неотклонно са следвали приоритета на геополитическите придобивки и на печалбата, на своята печалба!

Мега-проектът „Един пояс, Един път“ е с високо геополитическо съдържание, напомнящо като концепция за най-силните години на класическата геополитика. Той има глобален обseg, въпреки че понастоящем е насочен главно към Евразия. Сегашната политика на САЩ спрямо Китай, определила азиатския колос като противник и главен конкурент за световно лидерство, и глобалните икономически последиствия от короновирусната пандемия дадоха основания на някои анализатори да заговорят за свиване на мега-проекта и даже за евентуалния му провал, забравяйки за така характерната за Китай през цялата му хилядолетна

история последователност в изпълнението на дългосрочни стратегии. Това пък ми напомня за споделеното от Хенри Кисинджър в „Дипломацията“ преживяване по време на първото му пътуване до Китай преди около 50 години, когато по време на полета постоянно се притеснявал как ще третира с китайците въпроса за Тайван. По време на разговорите с Мао Цзедун този въпрос въобще не е бил повдигнат от китайската страна, но на прощаване Мао го потупал по рамото и му казал да не се безпокои за Тайван, тъй като „ние ще почакаме 100 години“...

Своята мощ Китай демонстрира и с високата степен на мобилизация по време на пандемията COVID-19, докато на Запад по редица причини пандемията нанесе тежки поражения, чиито икономически измерения изглежда надхвърлят тези на Голямата депресия 1929–1933 г. В геополитическите противоречия между САЩ и Китай намират място пропагандни и хибридни противодействия в областта на сигурността, търговската и валутната политики, незаконното придобиване на технологии, отговорностите при възникването и третирането на коронавирусната пандемия. Отчитайки вече съществуващите тенденции и ефектите на пандемията, немалка част от геополитическите анализатори решиха, че те съществено ще променят властовите международни структури и ще ускорят съществено пренасянето на техния център от Запад на Изток. В някаква степен (нерешаваща в средносрочен план) това вероятно ще се случи, но, според мен, е още рано за категорични прогнози. Поради това, че китайската икономическа експанзия в света среща съществени препятствия, включително координирани такива, а и поради сериозни вътрешни проблеми на Китай, чието нерешаване или забавено решаване могат да поставят под въпрос действително невероятния му досегашен икономически растеж.

Голямата опасност за Китай, обаче, е друга – да се подхлъзне по един от основните дефекти на класическата геополитика – разбирането, че всеки (нов) световен ред трябва да бъде ръководен или контролиран от един лидер – и да реши, че „тази чест по право му принадлежи“. Ако това стане, влиянието на Китай в света вместо да продължи да нараства, ще започне да намалява, тъй като към западното противодействие ще се прибавят негативните реакции на трети страни. Дали такава хипотеза ще си пробива път, засега е трудно да се прогнозира. В едно можем да бъдем сигурни: Китай ще продължава да се развива по избран от него път, независимо дали той ще се нарича „социализъм с китайска специфика“ или с друго по-малко идеологизирано име. Затова и посланието, което Китай отправи към света чрез своя външен министър Ван И на Мюнхенската (2020) конференция по сигурността, би следвало да се възприеме сериозно, а не като пропаганда: „Западът – със или без незападност – трябва да се отърве от подсъзнателния си менталитет на цивилизационно превъзходство, да се откаже от предразсъдъците срещу Китай, да приеме и приветства развитието и възраждането на страните от Изтока със системи, различни от тези на Запад.“ (*social/europe*, 15.02.2020). Същевременно Китай вече е наясно, че едностранните предимства и практики от времето на неолибералната глобализация, получени по линията на Дън Сяопин за „незабележимост“ (чрез нелоялна търговска конкуренция и валутна политика, открит и прикрит протекционизъм, нарушения на правата на интелектуална собственост и др.), са приключени. Това е вече история. В наши дни Китай е изправен пред възможността от остра конфронтация и дори от преки военни действия с другата голяма глобална сила – САЩ и техните съюзници в Източна Азия, независимо кой ги е предизвикал. Най-осезателно и непосредствено тази опас-

ност идва от американо-китайското военностратегическо противопоставяне в Южно и Източно китайско море.

Горните съждения се допълват от очертанятия на нова Студена война. Поне по този начин анализаторите оценяват речта на държавния секретар на САЩ Майкъл Помпео на 23 юли 2020 г., наречена от тях „Фултън 2“. Отричайки „старата парадигма на сляпото обвързване с Китай“, Помпео потвърди, че САЩ и други демократични страни „не могат да се отнасят към това превъплъщение на Китай като нормална държава, подобно на всяка друга“. Той заяви, че „Може би е време за ново групиране на съмишленици, нов алианс на демокрациите... Ако свободният свят не се промени – не се промени, комунистически Китай със сигурност ще промени нас. ...Защитата на нашите свободи от Китайската комунистическа партия е мисията на нашето време и Америка е в идеална позиция да я ръководи, защото нашите основополагащи принципи ни дават тази възможност.“ (*US State Department.html*). Много страници могат да бъдат написани, за да разкрият какви са смисълът и целите на речта на Помпео и как те ще бъдат възприети от останалия свят. Като начало би могло да се посочи следното: за да убеди другите демократични страни да споделят американските твърдения, първо, САЩ трябва да докажат, че има сериозен проблем на международните отношения (не само проблем на двустранните китайско-американски отношения), и второ – да убедят голямото мнозинство суверенни държави, че този нов американски подход към Китай не е опит за постигане на геополитически цели с идеологически средства. Ако американската дипломация е успешна в това начинание, другите страни биха могли да говорят по въпроса. Очаква се администрацията на Байдън да развие някои нови идеи за отношенията между САЩ и Китай, но изглежда,

че деидеологизацията не е една от тях.

Как би следвало да се адресират глобалните геополитически противоречия и противопоставяния? Както беше посочено, един от предлаганите пътища е политиката на съдържане от Запада на държавите с недемократични или псевдо-демократични режими на управление. Другият подход е договарянето и изграждането със съвместни усилия на това, което Роулс нарича „Закон на народите“. Западните привърженици на съдържането спокойно могат да твърдят, че приемат Роулсовата формула, според която, за да участват в „Закона на народите“, „порядъчните“ държави трябва да не са експанзионистични, да отхвърлят войната като средство за решаване на проблемите и да могат да налагат морални задължения на техните граждани. Русия и Китай, според тях, провеждат експанзионистични политики (Русия спрямо Украйна, Грузия и Молдова; а Китай – в Южно и Източно китайско море). Следвайки същата логика, Западът твърди, че двете „ревизионистични“ страни очевидно имат проблеми с налагането на морални задължения върху техните граждани поради авторитарните си системи (Русия с репресиите срещу вътрешната политическа опозиция, медийните ограничения и др.; а Китай – освен със същото, и с лагерите в Синдзянския автономен район, ограничаването на демократичните права в Хонгконг и др.). Следователно, прави се изводът, Русия, Китай, Иран и други държави с „непорядъчни“ политически режими, не само не трябва да участват в „Закона на народите“, но и трябва последователно да бъдат съдържани. Още повече, че разполагат със заплашителна военна мощ. От своя страна, Русия и Китай обвиняват Запада, че се намесва във вътрешните им работи, нарушавайки принципа на суверенното равенство и правото им да избират социално-икономическия и политически модел на развитие. Те посочват проблеми на

демократията в САЩ и други западни страни, но твърдят, че не се възползват от тях и не се намесват във вътрешните им работи по тази причина. Всички тези теми не са измислени от едната или от другата страна. В различна степен те съществуват и се сблъскват както в двустранен план, така и на всевъзможните международни форуми и в международните организации. За някои от третите страни това изглежда като един вид разминаващи се дума срещу дума и те остават пасивни наблюдатели. Други обаче се стремят да оценяват от принципни позиции всяка една проява на противостоящите глобални сили.

Да се върнем към съдържането, което, според Запада, е довело в миналото до негова победа над СССР и други комунистически страни. Вече писах за своите резерви към категоричността на този извод. Оставяйки този спор настрана, би следвало да има преобладаващо съгласие за това, че съдържането в годините на Студената война имаше комплексен характер, но не елиминираше възможния диалог и договаряния в редица важни области, включително в областите на стратегическата ядрена сигурност и дори (в края на периода) – човешките права. Въсъщност краят на Студената война беше мирен и безкръвен именно благодарение на договори и споразумения, направили възможно частичното отваряне на комунистическите режими, след което на базата на непосредствените сравнения (главно икономически постижения и демократични права) започна политическият срив на европейския комунизъм. **Предлаганото сега съдържане е много по-различно.** В китайския случай, освен опасенията в областта на глобалната сигурност, очевидно тежки аргументи са реалната конкуренция за глобално лидерство от страна на Китай с неговата интегрираност в световната икономика, с неговите конкурентни технологически и икономически постижения. В руския

случай „геополитическото събуждане“ на Русия и нейните силови прояви, предизвикани в немалка степен от руското усещане за западна геополитическа агресивност, представляват значима политико-идеологическа разлика в сравнение със съдържането на СССР. Всичко това – на фона на провалите на неолиберализма и проблемите на демокрацията в САЩ, европейските и други развити страни. **Бъдещите резултати от сегашното съдържане очевидно са много по-трудни за прогнозиране, отколкото в миналото. Но големият проблем може да се получи от идеологизирането на международните отношения, ако вследствие на съдържането бъдат възпрепятствани на идеологическа основа системообразуващите функции на принципа на суверенното равенство.** Тогава едва ли би бил възможен „Законът на народите“, а разпарчетосването на света и противопоставянето на отделни негови региони биха станали много по-вероятни. Голямото мнозинство суверенни държави би следвало да направи всичко възможно за избягването на такъв вариант на развитие на системата на международните отношения.

Противопоставянето между САЩ и Китай, допълвано от американско съдържане на геополитическите прояви на Русия, а също макар и в по-малка степен, глобалните подходи и действия на ЕС, Великобритания, Индия и други стремящи се към глобална значимост държави, вероятно ще дава тон в геополитическите движения в света през първата половина на 21-ви век, макар че не се изключват периоди на договаряния и смекчавания на напрежението между някои от тях. Тези противопоставяния и особено тяхната военно-политическа компонента несъмнено представляват „опасни геополитически игри“ от голям калибър и с непредвидими развития.

Западът – геополитически раздвижвания има и вътре

в Западния свят. Те (засега) не причиняват разколи и резки противопоставяния, които биха могли да се квалифицират като „опасни геополитически игри“. Атлантическите структури продължават да съществуват и дори да се разширяват, но вътрешните противоречия вече сериозно намаляват тяхната ефективност. В условията на пост-Студената война НАТО започна постепенно да губи идентичност, а с това, според някои, и основания за съществуването си. Положени бяха усилия да се развие като гарант на международната сигурност, но реакциите на останалия свят и различията между големите страни-членки фрустрираха това упражнение. НАТО започна да се съживява едва след „геополитическото пробуждане“ на Русия и нейните силови действия, но вътрешнозападните противоречия, изострени от зациклилата и свиваща се неолиберална глобализация, се запазиха и дори имат потенциала да нарастват. Разделенията в резултат на борбата между западните неолиберали-глобалисти и национал-консерваторите, управляващи в САЩ (2017-2021г.), Великобритания и други страни, както и растящото електорално влияние на подобни и даже по-радикални националистически сили в Германия, Франция, Испания, Нидерландия и други държави-членки на Европейския съюз, подкопават и без това отслабналото единство на Запада. Показателни за съществените различия между САЩ и влиятелни техни европейски съюзници бяха акцентите в речите на държавните ръководители на двете най-влиятелни страни-членки на ЕС на споменатото издание на Мюнхенската конференция за сигурност през 2020 г. Президентът на Франция Ем. Макрон наблегна върху необходимостта ЕС да има своя (независима от САЩ) стратегия за бъдещето и самостоятелен военен капацитет (отделно от НАТО), както и върху възможните отношения

на сътрудничество с Русия. Президентът на Германия В. Щайнмайер, от своя страна, посочи, че „при сегашната си администрация (на Тръмп) нашият най-близък съюзник, САЩ, отхвърля самата концепция за международна общност. Всяка страна, вярва той, трябва да се грижи за себе си и да поставя своите собствени интереси пред всички останали. Все едно че, ако и когато всеки мисли за себе си, това означава, че с него ще се съобразяват...“ (*Bundespraesident Deutschland, Munich, 14 February 2020*).

Под мотото „Америка се завръща“, администрацията на Джо Байдън демонстрира разграничаване от политиката на Тръмп, което би следвало да означава както възстановяване на нейните ангажименти към международната общност, така и най-вече към нейните съюзници (по думите на президента Байдън – „нашето голямо структурно предимство“). Първите външнополитически стъпки на Джо Байдън, насочени към неутрализиране на редица ходове на предишната американска администрация, определено показват решимост и последователност в това отношение. В същото време не може да се очаква просто връщане на американските външнополитически отправни точки 4 години назад, особено по начините за реализация на амбициите за глобално американско лидерство и неутрализиране на подобни амбиции на главния конкурент за такова лидерство – Китай. По въпроса за глобалното лидерство има впечатляващо единство сред иначе доста разединения американски политически елит.

Склонността проблемът с глобалното лидерство да бъде силно драматизиран във вътрешен и международен план би могла да доведе до погрешни решения и действия на САЩ със сериозни последици за тяхното влияние в света. Да вземем обявената от президента Байдън идея

за свикване на глобална среща на върха на демокрациите. Сама по себе си тя е добра, тъй като от демократично управляваните държави (въпреки показаните сериозни дефекти на тяхната демокрация) е логично да се очаква да лидират борбата за един по-сигурен, по-съзидателен свят и по-справедлив свят. Но идеята може да се развие и по неправилен начин, ако бъде възприета като знак за рязко повишаване на идеологизацията на международните отношения и последват съответни действия в тази посока. Това би затормозило системообразуващите функции на принципа на суверенното равенство. А най-ефикасната бариера срещу опасното идеологизиране на международните отношения е все по-активното прилагане на този принцип в международните отношения.

Борба между демокрацията и автократията може и трябва да се води, но вътре в недемократичните страни, а не на международната арена. Пренесена в международните отношения, тя става жертва на чужди геополитически интереси и по-скоро пречи за развитието на демокрацията в тези страни. Това не означава международна пасивност пред изстъпленията на авторитарни режими, но защитата на човешките права трябва да се води в рамките на международното право, които далеч не са тесни в тази област.

Противоречията между САЩ и ЕС в международната политика обаче се дължат не само на различните наративи и на субективния фактор, пък бил той и в лицето на американския президент. Става реч за обективни обстоятелства, вече оказали многостранни въздействия в редица области: сигурност, многостранни търговски преговори, екология и климатични изменения (въпреки връщането на САЩ в Парижкото споразумение), отношенията с Русия и Китай и др. За определен период пандемията COVID-19 също разклати

западното единство. От глобална геополитическа гледна точка, обаче, най-значимата промяна в отношенията ЕС – САЩ се дължи на прилаганата още от президента Обама американска политика на „обръщане към Азия“ (Pivot to Asia). Според Йошка Фишер без Североатлантическата опора Европа няма да има друг ход освен да се обърне към Евразия, а със САЩ, гледаци към Евразия, и Европа, гледаща към Евразия, единственият печеливш ще бъде Китай. Дали западното стратегическо сътрудничество за съдържане на нарастващото глобално влияние на Китай ще се утвърждава, или този въпрос ще стане ново широко поле за американско-европейските противоречия предстои да видим. Във всеки случай и от двете страни на Атлантика вече се споделя разбирането, че задълбочаването на противоречието между САЩ и ЕС отслабва координирането на общи позиции на Запада по глобалните проблеми, не спомага за възпирането на деструктивни размествания в геополитическите пластове и увеличава „геополитическите апетити“ на Русия, Китай и на някои сравнително по-слаби (засега) играчи като Индия, Турция, Иран и др. Същевременно западни геополитически подходи като: първо ще привлечем Русия, а след това ще се справим с Китай, или обратното (първо ще привлечем Китай, а след това лесно ще се справим с Русия) и едва тогава ще мислим за развитието на системата на международните отношения и ролята на международната общност, са дълбоко погрешни. Те подценяват както многообразието и тежестта на останалия свят, така и историческия опит.

Нещата се усложняват от съвпадението на вътрешнозападните противоречия и разминавания с едновременното протичане на системни кризи както в САЩ, така и в ЕС.

В САЩ през последните 4 години политическото раз-

деление и противопоставянето между национал-консерватори и глобалисти приеха изключително остри и почти непримирими форми, като тази тенденция вероятно ще продължи доста време. В страната се наложиха една върху друга три кризи: историко-политическа-социална (нерешеният расов проблем; вече и политическа нестабилност); мега-структурно-икономическа (разломите между финансовия и индустриалния капитал); и социално-икономическа (тежките поражения за средната класа от неолиберализма; негативните последствия за заетостта от внедряването на новите технологии; пораженията от коронавирусната пандемия), които се подсилват взаимно. Мисля, все пак, че ще се появят възможности за известно постепенно смекчаване на вътрешните конфликти през следващите години на основата на инстинкта за самосъхранение и проявите на здрав разум. За преодоляване на системната американска криза, обаче, ще е нужно много повече...

ЕС само на пръв поглед изглежда в по-леко положение. Системната европейска криза освен на текущи проблеми, породени от последствията на световната финансово-икономическа криза 2008-2009 и други негативни за съюза явления като миграцията, се дължи и на изначални дефекти и неясноти на европейския проект. Към кризата с еврото, гръцката, дълговата и миграционната кризи се прибавиха тази на солидарността, на политическите и финансово-икономически противоречия за развитието на европейската интеграция. Европейската системна криза се дължи и на фактори от методологически характер: идеологически (все още доминиращо неолиберално мислене); структурно-икономически (пазарен и икономически детерминизъм, слабо-резултатни европейски структурни политики); политически (неспособност за справяне с несъответствията

между националните политики на страни с различен исторически наратив и степен на развитие) и културно-психологически (кой е по-работлив, по-пестелив и т.н.), както и на интелектуалния блокаж в Брюкселския и националните елити по екзистенциални въпроси на евроинтеграцията. Усилията за постепенно преодоляване на кризисните тенденции до момента са стигнали до т. нар. „диференцирана интеграция“, която очевидно не предлага необходимите системни решения. Европейската системна криза има и своите негативни геополитически импликации. Увлякла се в своята „мека сила“ (soft power), ЕС попадна в капана на пожелателното мислене и пропусна (или negliжира) развитието на международния живот към едни по-сурови проявления на Realpolitik. ЕС все още не може да асимилира изцяло Брекзит, който, освен с икономическите и геополитическите си последствия, би следвало да се възприема и като своеобразна подкана към съюза да се съсредоточи върху избистрянето на европейския проект, засилването на вътрешната кохезия и на глобалните му проекции. Стремещът към морално лидерство в света сам по себе си не беше грешка, но той трябваше да включва по-активно и дори да приоритетизира все по-пълното прилагане на принципа на суверенното равенство в международните отношения. Би следвало ЕС безотлагателно да се заеме с договарянето на един нов политически съюз, наследващ събитията и метода на проба-грешка, освободен от водещата роля на икономическия детерминизъм, реално и смислено направляващ европейската интеграция. Ако европейците не знаят към какъв политически съюз се стремят, те ще продължават да се колебаят и да си противоречат около начините за реформиране на Европейския проект и за по-съзидателно съвместяване на националните и общоевропейските интереси

и ценности с всички произтичащи от това последствия.

Обобщавайки съвременните геополитически противопоставяния и размествания в глобален мащаб, бих посочил, че те далеч надхвърлят рамките на традиционно познатото в мирно време. На първо място, става дума за научни постижения и качествено нови технологии със съществено влияние върху хода на развитието на суверенните държави и на отношенията между тях. Дори само по тази причина не бива да се разчита единствено на геополитическите подходи и още по-малко – на текущото съотношение на глобалните сили за установяването на градивно стабилен световен ред. Такъв ред може да се постигне със съвместни усилия на всички суверенни държави.

Променят се както Западът, така и Изтокът, запазващи и в някои случаи дори засилващи противоборството като преобладаваща характеристика на техните взаимоотношения. Все още не са казали думата си страните от Латинска Америка и Африка, които традиционно, но неоснователно, се подценяват. Тази обща тенденция може да означава само едно – упорство в убедеността на всяка от двете страни в собствената ѝ правота, което налага хибридни (засега) и други практически подходи за някаква форма на подчиняване на едната страна от другата. Това е път, който, ако се утвърди, ще направи нарастващото напрежение в международните отношения постоянен спътник на тяхното развитие с всички възможни ужасяващи последствия, които бихме могли да си представим.

Изложените в най-общ план виждания вероятно са оставили без нужното внимание значими геополитически процеси и събития. Надявам се, че посочените такива все пак дават очертаванията на основните глобални тенденции

и съдържащите се в тях опасни противоречия, реални и потенциални конфликти. Връщайки се към началото на текста, бих искал да посоча отново, че „натрупването на геополитически мускули“ за влияние върху световния ред или неясните форми на преминаване от „еднополюсен“ към „многополюсен“ свят, да не говорим за усилията за запазване на „еднополюсния“ свят, не са единствените алтернативи пред развитието на системата на международните отношения. Намираме се в исторически преходен период на трансформации, чиято еволюция се очаква да бъде дело не само на глобалните играчи.

II. СУВЕРЕННОТО РАВЕНСТВО И БЪДЕЩИЯТ СВЕТОВЕН РЕД

На фона на описаните и други геополитически противоречия и противопоставяния преобладаващата част от анализите се насочи към геополитически изчисления, оценки и прогнози за мощта и възможностите на глобалните сили, за техните ходове, близки и далечни цели. Появиха се инициативи и предложения за срещи на върха на глобалните сили, на които да се постигне деескалация на напрежението в международните отношения. Така де, опасно е нараснало напрежението и поради това трябва да бъде намалено! Но в живота не става така. Необходими са концептуална и методологическа база за конструктивно насочване на развитието на международната система, а не просто уреждане или смекчаване на някои глобални противопоставяния, което най-вероятно би било временно. Системата на международните отношения беше редуцирана до геополитическо трупане на мускули, надлъгвания и хибридни боричкания с цел налагането на изгоден за част от глобалните сили (а може би и на всички?) нов световен ред. Забравени бяха усилията за изграждане и развитие на глобална международна общност във възможния унисон с процесите на интернационализация, въпреки че напълно основателно бяха отхвърлени „популярни“, но откъснати от действителността идеи в недалечното мейнстриймско минало като тази за създаването на световно правителство.

И все пак, не всичко беше деструктивно в десетилетията на господстващ неолиберализъм. Доколкото може да се говори за глобална международна общност, тя засега има само един не много демократичен и ефикасен изразител – ООН, от чието истинско реформиране би могло да се запо-

чне. Вместо това, обаче, се заговори пламенно за „много-полюсност“ по принцип, без да се тълкува и развива това понятие в съвременните условия. Ангажираната световна общественост и неглобалните суверенни държави бяха дезориентирани първо с призива всеки да се грижи за себе си, а след това и допълнително объркани от възроденото (за някои – методологически водещо) деление на света на демокрации и автокрации. Има ли всичко това градивни алтернативи? Мисля, че има такива. Позволявам си да се надявам, че споделените по-долу идеи очертават най-общо една от тях.

Принципът на суверенното равенство е **системообразуващ принцип и като такъв е заложен в Устава на ООН**, чийто Член 2 (1) гласи: „Организацията се изгражда на принципа на суверенното равенство на всички нейни членове.“ Принципът на суверенното равенство на държавите означава, че те имат еднакви права и задължения и се явяват равноправни членове на международната общност независимо от различията между тях от икономически, социално-политически, военен или друг характер.

В Декларацията на **Общото събрание на ООН за принципите на международното право от 24 октомври 1970 г.** понятието „суверенно равенство“ включва следните елементи:

- юридически държавите са равни;
- всяка държава се ползва от права, присъщи на пълния суверенитет;
- всяка държава е длъжна да уважава правосубектността на другите дъжави;
- териториалната цялост и политическата независимост на държавите са неприкосновени;
- всяка държава има право свободно да избира и раз-

- вива своите политически, социални, икономически и културни системи;
- всяка държава е длъжна да изпълнява изцяло и добросъвестно своите международни задължения и да живее в мир с другите държави.

Уставът на ООН е приет в края на Втората световна война (26.06.1945) и влиза в сила на 24.10.1945 г., като следвоенните реалности се отразяват пряко върху структурата и първите стъпки на новата организация. Въз основа на аргументи, произтичащи от тогавашната политическа целесъобразност, принципът на суверенното равенство не се прилага в пълнота дори в най-важните структури на самата световна организация (например делението на членовете на Съвета за сигурност на постоянни и непостоянни и правото на първите на вето). Въпреки това, авторите на Устава поставят този принцип в центъра на системата на ООН. Защо допускат тази непоследователност? Според моето виждане, защото, изхождайки от ключовата системообразуваща същност на този принцип, макар и осъзнавайки тежестта на следвоенните геополитически реалности, те несъмнено са приели, че с времето все по-пълното му прилагане (не само като юридически, но и като политико-етичен принцип) ще е възможно, така както Кант аргументира действието на принципите, водещи към състояние без войни. Известно е, че практическото прилагане на този принцип в многостранни и двустранни преговори и споразумения, в международния живот като цяло, по-често е било изключение (или само на хартия), отколкото правило, поради което всеки опит за съживяването на неговата реална системообразуваща функция би следвало да включва задължително както идеи и предложения, така и усилия в практическа насока. **Моето мнение е, че все по-пълното прилагане на**

принципа на суверенното равенство трябва да се търси в самостоятелното и взаимообвързано осъществяване на практика на трите основни категории на Кантовата политическа философия: автономия – равноправие – свобода. Напредъкът в това отношение би довел до реални и значими положителни промени в международната политика, до по-добро функциониране като цяло на системата на международните отношения от гледна точка на нейната съзидателност и справедливост.

Интернационализацията не променя смисъла на горния извод. В икономически план суверенитетът и суверенното равенство не означават затваряне, а суверенно отваряне на националната икономика, съобразено с нейния потенциал и със стремежа към интегрално национално развитие. Кои граници са дългосрочно по-пропускливи към стоки, услуги, капитали и хора? Тези на страна с продиктувана отвън либерализация или на страна, определяща суверенно формите и степента на участие в процесите на интернационализация? Коя от тези две страни ще води по-последователна борба с трансграничната престъпност, например? За мен отговорите на тези и други подобни въпроси са ясни. Когато търсят добронамерено и конструктивно пресечните точки на националните интереси и защитават равноправието, суверенните държави не се противопоставят на процесите на интернационализация и на международното икономическо сътрудничество. Точно обратното. Именно такъв подход предпазва тези процеси от внезапни и разрушителни сривове и прави възможно създаването и развитието на равноправна и активна международна общност. В този смисъл привързаността към суверенното равенство е лакмус и основен критерий за съзидателност и демократизъм на международната арена.

Задавал съм си въпроса: Как е възможно да не се вижда

истинската алтернатива на неолибералната глобализация? А вместо това, като единствена алтернатива, да се бутат напред националистически и недемократични опции, за да бъдат по-лесно преодолени впоследствие от глобалния неолиберализъм. **А истинската алтернатива е възможно-то ускоряване на съзидателната интернационализация посредством активно, доброволно, равноправно и целенасочено сътрудничество между суверенните държави. В същата насока виждам и реален шанс системата на международните отношения да стане самоподдържаща се и неизключваща.** А бъдещият световен ред би следвало да се оценява в зависимост от съответствието му на такова именно развитие на тази система.

За по-задълбочено тълкуване на термина „световен ред“ най-добре би било да се обърнем към книгата на Хенри Кисинджър „Световен ред“, в която такъв световен ред се определя като „един изкусен баланс между съдържаност, сила и легитимност“. „Всеки международен ред – пише Кисинджър – рано или късно се изправя пред въздействието на две тенденции-предизвикателства за неговата здравина: рedefиниране на легитимността или значителна промяна в баланса на силите“ – „*World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*“, 2014, (Penguin press), стр. 365. За постигане на един истински световен ред държавите, „поддържайки своите собствени ценности, трябва да придобият една втора култура, която е глобална, структурна и юридическа – концепция за ред, която излиза (transcends) извън перспективите и идеалите на който и да било регион или държава. В този момент от историята това би било някакъв включващ съвременните реалности модернизирания вариант на Вестфалската система.“ (нак там, стр. 373). Вестфалският мир, пише Кисинджър, е „отражение на едно практическо съгласие, той не

представлява уникално морално прозрение. Резервиран откъм оценки за абсолютното в полза на практическото и екуменичното, той е опит за кристализиране на ред от многообразието и съдържаността. Такъв ред може да бъде култивиран, той не може да бъде налаган“ (*нак там, стр. 8*). Гениалността на тази система и причината, поради която тя се разпространи по целия свят, беше в това, че нейните клаузи бяха процедурни, а не мировозренчески.“ (*нак там, стр. 27*)

От гореизложените виждания на Кисинджър би следвало да се направи изводът, че новият световен ред, отчитащ сегашните реалности, би следвало да бъде изграден от суверенни държави на процедурна и екуменическа основа. Във Вестфалската система отсъстват мировозрения и това в много голяма степен я е направило възможна. Различието в това отношение между Вестфалската система и „Европейския концерт“ (установения на Виенския конгрес през 1815 г. международен ред) е очевидно: в изготвения във Виена порядък има такива мировозрения, както и механизми за налагането им, определени въз основа на тогавашния баланс на силите. Именно затова Вестфалските договорености се определят като начало на система, развиваща се и понастоящем, а Виенският концерт е идеологически подплатен световен ред, продължил по-малко от столетие.

Друг съвременен геополитически анализатор – **Ричард Хаас**, председател на американския Съвет за международни отношения, от своя страна, в статия в сп. *Foreign Affairs* твърди, че „най-вдъхновяващ (illuminating) паралел на сегашното международно състояние е Европейският концерт през 19-ти век“, защото „той дава модел за колективно управление на сигурността в многополюсен свят“. Прави впечатление, че докато единият (Кисинджър) акценти-

ра върху договорени принципи и практически процедури, представляващи повече елементи на система, отколкото на ред, другият (Хаас) говори за „колективен модел на управление на сигурността“, разбирай – ред, налаган от глобалните сили. Последната интерпретация се потвърждава от самия Хаас, който в същата статия допуска хипотетично и друг ред: „нов, демократичен, основан на правила, моделиран и лидиран от средни сили в Европа и Азия, а също Канада, една атрактивна концепция, която обаче просто няма да има военния капацитет и вътрешното политическо желание, за да стигне достатъчно далеч. По-вероятна алтернатива е свят със слаб порядък, свят в по-голямо безредиe“ („*How a World Order Ends and What Comes in Its Wake?*“, *Foreign Affairs*, January/February 2019). Тези два подхода, според мен, много добре илюстрират разликата между система на международните отношения и световен ред.

Налага се да разширим този анализ. **Хедли Бул** (Headley Bull) дефинира международната система като система между държави, формирана, когато две или повече държави поддържат достатъчно контакти между тях, с достатъчно взаимно въздействие върху техните решения, за да ги накара да се държат – поне в определена степен – като части на едно цяло. Това е една добра неидеологизирана дефиниция. В същото време Бул представя и понятието „международно общество“, което определя като група държави, осъзнаващи общи интереси и ценности, и на тази основа възприели определен общ набор от правила за техните взаимоотношения, както и съвместно изграждане на общи институции. С настъпването на неолибералния mainstream, обаче, между интерпретациите на двете понятия настъпва бъркотия, чиято върхова изява беше появата на идеята страните с либерално-демократични политически режими да създадат свое „демократично ООН“. Идеята за такава

„световна“ организация беше отхвърлена, включително от страните, предвиждани да станат нейни членове, но тя даде своя принос за засилване на опитите за либерално-демократична идеологизация на международните отношения, а в практически план – за аргументиране на интервенционизма с цел „демократизация“ отвън на суверенни държави.

Един от най-изтъкнатите представители на неореализма **Кенет Уолц** (Kenneth Waltz) дава друго определение за международната система – като съчетание на „структура“ (поддържащ системообразуващ принцип), взаимодействащи единици (суверенните държави) и структура (този път като организирано под някаква форма наднационално международно образувание). С това определение Уолц излиза малко от класическия реализъм, но не толкова, че да засегне основните му схващания. Въпреки че въвежда наднационалния трети елемент, той счита, че този елемент не изменя характера на системата, която остава анархична в своята същност и в която определящо място имат интересите на държавите, проявяващи се в международен план според тяхната сила. По този начин Уолц всъщност предлага своего рода частично „институционализиране“ на постулатите на реализма, което затвърждава неравенството в международните отношения и което клони към световен ред (а не система). Този опит за „модернизация“ на реализма в действителност отнема сила от неговата претенция за деидеологизация на международните отношения, защото без суверенно равенство той на практика би означавал приемане от наднационалната структура на „ценностите“ на хегемона и защото отваря място за теорията на „суверенната демокрация“ – една сама по себе си сериозна теоретическа конструкция, която обаче, интерпретирана според нейната сила, фактически се противопоставя на принципа на суверенното равенство.

От тези и други дефиниции на системата на международните отношения се налага изводът, че нейното функциониране зависи както от системообразуващите принципи, така и от състоянието и тенденциите в развитието на нейните съставни части – суверенните държави. Неолибералната глобализация систематично игнорираше или подценяваше втората зависимост, принуждавайки суверенните държави да се състезават за изпреварващо участие, независимо от тяхната подготвеност и степента на интегритет на тяхното развитие. Поразиите в повечето случаи бяха ужасяващи, особено за слаборазвити страни със значими природни богатства, но със слаби институции, които бяха буквално ограбени в пряк и преносен смисъл (преносният означава ограбване на потенциалните възможности за развитие). Други страни се включиха без необходимата подготовка и защита на националните интереси в различни схеми на регионална интеграция с подобен, макар и не толкова разрушителен ефект. Имаше и отделни успешни в неолибералната вълна страни от Източна Азия (Китай, Република Корея, Сингапур, Виетнам и др.), Индия, Чили, Бразилия и др., които чрез удачни суверенни решения съумяха сравнително добре да съчетаят усилията за сравнително по-интегрално национално развитие с участието им в процесите на интернационализация.

Ускореното икономическо развитие на страните от Източна Азия, особено на Китай, както и на други азиатски страни (Индия, отделни страни-членки на АСЕАН), в политико-теоретичен план се проявява под формата на различни **азиатски теории за международните отношения**, някои от които с корени в дълбоката древност. Общото между тях е акцентирането върху концептуалния плурализъм, историческите традиции и съобразените с тях модели на развитие. Тези теории засега не получават достатъчна

тежест в международната политика, все още подчинена на западните схващания. В процеса на преминаване на центъра на властовите структури от Запад на Изток, обаче, може да се очаква азиатските теории и подходи да печелят все повече терен, като засега е трудно да се прогнозира дали те ще се инкорпорират постепенно в западните парадигми, или ще развият някакви трайни форми на взаимодействие или противопоставяне с тях. В практически план Изтокът прие и асимилира в значителна степен част от западните парадигми, например – определящото място на суверенните държави във Вестфалската система, отстоявайки същевременно ролята на държавата като важен фактор за развитието, включително в периода на доминация на неолиберализма. Например мнозинството азиатски страни приеха идеята и практиките за либерализиране на търговията, свободното движение на капитали, разширяването и задълбочаването на икономическото сътрудничество, но не приемат безусловно нейните (западни) политически импликации. Разбира се, коя повече, коя по-малко, но общата тенденция я има.

В по-широк план е налице и друго разминаване – в съотношението между индивидуални и колективни права и отговорности. В днешния свят се признават такива колективни права като религиозни, културно-етнически, профсъюзни и други малцинствени или специфични права, но в общата западна парадигма централно място заема индивидът, особено в неолибералните построения. Този вид абсолютизиране на правата на индивида не се приема безусловно от повечето източни общества и държави, които търсят по-добър баланс между тях и колективните права, а някои направо приоритизират последните. Част от това „търсене“ се осъществява от авторитарни или други недемократично функциониращи политически режими, но това

предвид различните стартови позиции не е изненадващо, особено когато се поставят цели за догонващо, а вече и изпреварващо икономическо развитие. По своеобразен начин споменатото разминаване в редица случаи се прояви и по време на борбата с пандемията COVID-19 и нейните последици. Източноазиатските страни (Китай, Южна Корея, Сингапур, Виетнам) и др. не се поколебаха да въведат бързо ограничителни за индивидуалните права мерки на социално дистанциране и изолация, докато на западните държави им беше необходимо доста повече време да възприемат този подход, което имаше своите негативни общочовешки, социални и икономически последици.

Предполагам някои от посочените азиатски и други подходи е имал предвид Хенри Кисинджър, когато говори за включване на новите реалности в някакъв модернизиран вариант на Вестфалската система „в този момент от историята“. Основният въпрос, обаче, е как ще се включват новите реалности? Според Кисинджър САЩ трябва да засилят ценностната страна на своята външна политика, за да могат да участват като лидер в осъществяването на налагащите се кардинални промени в системата на международните отношения. Кисинджър, обаче, не визира последици от евентуалното разминаване между настъпващите промени в света, от една страна, и външната политика на САЩ и американските ценности, от друга. В този случай той може би е имал предвид „неизбежните“ хаос и безредие, възможност, която и сега в определена степен е реалност и която поставя под въпрос неговата (на Кисинджър) методологическа последователност. Следвайки тази линия, Хенри Кисинджър, а след него Збигнев Бжежински, Ричард Хаас и др. считат, че без американско лидерство, вместо подреден преход към нов световен ред, ще имаме много по-несигурен от сегашния свят. В същото време Кисин-

джър многократно се е изказвал за „многополюсен свят“ и в споменатата книга прави един изключителен анализ на различните схващания за световен ред (европейски, ислямски, азиатски – китайски и индийски, американски), който подсказва необходимост от тяхното отчитане при прехода към нов световен ред. Моето мнение е, че **сегашният хаос ще нараства, докато светът не се научи да развива международните отношения на екуменична, егалитарна и процедурна основа.**

Ако възприемем алтернативата за развитие на системата на международните отношения въз основа на първостепенната роля на суверенните държави, прилагащи все по-пълно принципа на суверенното равенство, международната арена би била възможно най-равна, а международните институции – най-стабилни и справедливи, в крайна сметка и възможно най-ефикасни. Позициите на суверенните държави в подкрепа на суверенното равенство са най-важният фактор за развитието на системата на международните отношения в посока към самоподдържане и саморазвитие.

От теорията на Роулс се вижда, че принципът на суверенното равенство има допирни точки както с идеализма, така и с реализма в международната политика. При наличието на политическа воля той може да бъде методологическа база и ефикасен инструмент за решаване на конфликти от всякакъв характер. **Затова този принцип би следвало да се извади пред скоби на каквито и да било други международни политически съображения.**

Всяка суверенна държава е следвала уникална траектория на развитие и съответно има уникален исторически наратив, с който е влизала и влиза по уникален начин в процесите на интернационализация. По тази причина нейно изконно право и логичен подход са да участва в тези

процеси, без да губи акцента върху стремежа към интегрално национално развитие. Точно с такъв акцент беше политиката на посочените по-горе като успешни примери държави през последните десетилетия. За да се осигури възможността това суверенно право да бъде упражнявано от всички държави, то трябва да се базира на универсален принцип, който не може да бъде друг освен принципът на суверенното равенство. Ако има първостепенна необходимост от универсално право и ценност, това е именно този принцип. **Системообразуващата функция на принципа на суверенното равенство отдавна е ясна, остава обаче да се утвърди разбирането, че неговото последователно прилагане би бил дълъг исторически процес на развитие на самата система на международните отношения!**

От друга страна, ставаме свидетели на постоянни и неотслабващи усилия за акцентирание върху **други аспекти на развитието с универсални проекции**: изкуственият интелект; борбата с бедността, с нарастващите социални контрасти и др. – теми от изключителна важност, които, обаче, без суверенното равенство, биха се разтворили или биха били блокирани в неуредените международни отношения и не биха довели до очакваните от съответните анализатори резултати. Търсенето на предимно всеобщи („глобални“) обяснения на тенденциите и събитията в света има своето важно място под слънцето, но би трябвало да се съпровожда от изработването на механизми за уреждане на отношенията между уникално развиващи се държави, за да бъдат тези отношения мирни и съзидателни. Разбира се, тези теории и подходи не поставят под въпрос принципа на суверенното равенство, но такъв ефект би могъл понякога да се получи от следствено подценяване или поставяне в подчинено положение на неговата системообразуваща

функция и на уникалността на развитието на суверенните държави.

Много анализатори – глобалисти почти поставят знак на равенство между привържениците на суверенното равенство и различни националистически движения (*и двете* пречели на интернационализацията!?). Други убедено или лицемерно твърдят, че активизирането на неглобалните държави в подкрепа на нарастващото прилагане на принципа на суверенното равенство в международните отношения подпомага авторитарните политически режими. Точно обратното! Именно последната теза, зад която стои стремежът към идеологизиране на международните отношения, прави от автократичните режими „борци за суверенно равенство“ и реално засилва техните международни позиции! Освен това, някои от направените на холистика основа изводи и предложения биха могли да породят нова глобална идеология, неприемаща, подценяваща или игнорираща необходимостта от екуменично и егалитарно международно сътрудничество. Като такава би могла да се развие, например, идеята за „рестарт на капитализма“ на инициатора на Световния икономически форум в Давос Клаус Шваб.

В реалния живот е имало, има и ще има много държави, които защитават своите интереси, приоритизират прагматични цели, като заемат подчинено, но носещо непосредствени икономически и други изгоди, място в глобалните или регионални международни отношения. Те приемат (или са принудени да приемат) методологическа и други зависимости от глобални или мощни регионални играчи. Доколкото това може да е суверенно решение, отчитащо обективни обстоятелства, то не би следвало да бъде морално укоримо. По-важното е, че такъв подход не може да бъде универсализиран, т.е. не може да служи като всеобща правна база на международното сътрудничество в

глобален мащаб. И все пак, ако в тест-случаите за привързаност към суверенното равенство въпросната държава не заема принципна позиция, тя обективно подпомага правото на силния. С други думи, животът постоянно показва, че взаимозависимостта има принципна и практична страна, като първата подпомага, а втората усложнява пълноправното участие на много суверенни държави в интернационализацията и във формирането на световния ред. Изходът е суверенните държави да заемат принципни позиции поне по глобалните проблеми и, ако се налага, да координират своите позиции и да организират широко взаимодействие за неутрализиране силите на анти-суверенното равенство, на първо място по въпросите на мира и войната.

За да си пробива път в международните отношения, този подход трябва да отговаря на две условия: 1) правилата на световния ред да се изготвят на равноправна междудържавна основа, т.е. от всички суверенни държави, за които никой и нищо не е по-голямо от суверенното решение; 2) Едва тогава може да се говори за ефикасни и справедливи наднационални глобални или други международни организации и институции. Ако такива не се получават, причините би следвало да се търсят в дефекти и недостатъчности в изпълнението на условие №1. Разбира се, както бе посочено, такава последователност може да има само в идеалния случай, докато в реалния живот зависимостта на по-малките и неглобални държави ги принуждава да търсят компромисни варианти за защита на националните интереси. **Важното е, от една страна, суверенните държави да вземат самостоятелно своите решения, а от друга – да възприемат, по думите на Кисинджър, една „втора култура, която е глобална, структурна и юридическа“.** „*World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*“, 2014, p. 373 (Penguin press) И

тук адекватното изпълнение на второто условие (приемането на втората култура) е в зависимост от изпълнението на първото (независимите суверенни решения). **Аз приемам необходимостта от такава втора, глобална култура на сътрудничество, но считам, че нейните „структурни и юридически“ форми следва да бъдат договаряни от всички държави на равнопоставена основа.** При това положение аз бих нарекъл тази втора култура по-различно: **„култура на суверенното равенство“.** Възприемането на такава култура в международните отношения е суверенно решение на всяка държава, но заинтересоваността е общочовешка.

Много е важно осъзнаването на следното: за да преобладава все повече културата на суверенното равенство в международните отношения, суверенните актьори трябва активно да я отстояват, независимо от това на кои континенти и в кои региони се намират, независимо от това към какви интеграционни схеми и даже военно-политически блокове принадлежат. Участието на дадена страна във военно-политически съюз (например НАТО) или интеграционен проект (например Европейския съюз) не би следвало да се противопоставя на „културата на суверенното равенство“, още повече че принципът е намерил място в основополагащите документи на тези организации. Оспорването на културата на суверенното равенство вътре в ЕС и НАТО има деструктивен ефект върху тяхната кохезия и ефикасност. По принцип всички международни организации би следвало да се изграждат на тази основа както по отношение на своите вътрешни структури и взаимодействия, така и по отношение на трети държави. Защото именно прилагането на принципа на суверенното равенство трябва да бъде един от неотменимите белези на тази „втора глобална култура“. Може, естествено, една страна-членка на

даден съюз по определен казус да е принудена да избира (ако не е в състояние да повлияе при формирането на обща позиция на съюза по този казус) между съюзните си задължения и философско-политическата си ценностна оценка. Какво ще избере, е нейно суверенно право, но тя би следвало да знае, че международният авторитет значи нещо в съвременния свят, и като всеки авторитет той много трудно се създава, но много лесно се руши.

В теорията за глобална справедливост на европейския проект „Глобус“ се излагат три направления за постигане на такава: глобалната справедливост като не-доминация (non-domination), като безпристрастност (impartiality) и като взаимно разпознаване и признаване (mutual recognition). Ще се спра накратко върху първото направление, изградено върху традицията на френско-германския републиканизъм от времето на Просвещението, според което индивидите са защитени срещу подчинеността си от други индивиди чрез недоминиращата и недоминираната държава (non-dominating and non-dominated state). Споделям немалка част от аргументацията на този иначе като цяло глобалистки насочен проект по това негово направление: не-доминацията предполага политическо и юридическо сътрудничество между равноправни държави; суверенитетът е не по-малка морална и фундаментална ценност от човешките права, включително защото е конститутивна част на независимостта на индивидите; държавите са легитимен фактор в защитата на индивидите, живеещи в тях; суверенитетът е основан на легитимността на държавата, а не на политическото ѝ управление, поради което тя не може да бъде дискриминирана на базата на оценки за това управление (тук се прави изключение за провеждащи геноцид политически режими); международните институции са важни, но трябва да са демократично създавани.

В тази част от тяхната теория за глобална справедливост изследователите от проекта „Глобус“ се разграничават съществено от неолиберализма. Заедно с това те засягат един **особено важен въпрос на международните отношения: как се съотнасят принципите на суверенитета и суверенното равенство с юридическите и морално-политически позиции на едни суверенни държави в защита на човешките права в други суверенни държави?** Не дават категоричен приоритет на едното пред другото, а по-скоро се опитват да ги разглеждат като едно общо изискване за глобална справедливост. В реалния международен живот, обаче, по съотношението между суверенното равенство и уважението на човешките права възникват твърде различни интерпретации, изразяващи се в ожесточени международноправни спорове и противопоставяния. Проблемът е много стар и казусите са безбройни. Те, например, се вписват в сегашните изострящи се противоречия между Запада, от една страна, и Китай и Русия, от друга. Според моето разбиране в междудържавните отношения приоритет имат юридическите принципи на суверенитета и суверенното равенство, като съответно следва да се отчитат и доброволно приетите от суверенните държави юридически задължения, включително по въпроса за правата на човека (Всеобщата декларация по правата на човека на ООН, Хелзинкските споразумения и др.). Този подход също изглежда непълен и малко различаващ се от посочения по-горе. Все пак, той съдържа приоритет, в подкрепа на който може да се изтъкне здравият разум и възможностите за реална международна защита на човешките права – те са най-добре подкрепени, когато това не става за сметка на суверенните права.

Как се проявява принципът на суверенното равенство вътре в различните международни интеграционни форми-

рования и механизми? Регионалната интеграция през последните десетилетия има своите постижения, придържайки се към принципа на „отворения регионализъм“. Те са колективна форма на участие в процесите на интернационализация и добре подготвени и свободно договаряни отговарят като цяло на интересите на участващите в тях държави. Те имат сериозни проблеми, свързани с последиците от интегрирането на малки и по-големи държави, страни с различна степен на социално-икономическо развитие и различни исторически наративи, както и с различни геополитически разположения и амбиции. При доброволното делегиране на част от суверенитета на участващите в даден интеграционен проект държави тази делегирана част от суверенитета не изчезва, а се предава на съответните наднационални органи или институции. Но ако интересите на една държава не се представят и защитават добре в наднационалните органи или институции, тогава между „остатъчния“ суверенитет на тази държава и делегирания от нея суверенитет назрява конфликт. Тази, например, е една от причините за съществуващите противоречия между някои големи и малки страни-членки с различно влияние в Европейския съюз. Понякога тези проблеми придобиват размах и острота, заплашващи целостта на регионалните интеграционни механизми, но в повечето случаи до настоящия момент центростремителните сили надделяват. **Тези регионални интеграционни образувания не са перфектни, но са съзидателни. Някои от тях биха могли да развият нова обща базисна структура и с времето да формират нова държава. Те не следва да се смесват с влязлата в медийно обръщение концепция за „цивилизационни мега-региони“.** Последните не само събуждат исторически реминисценции с „пан-регионите“ на Карл Хаусхофер и идеята на Самюел Хънтингтън за „сблъсък на цивилизаци-

ите“. Това биха били сиви зони с подавяващо влияние на „мега-регионалните“ централни сили, които биха обезличили и подчинили по-малките държави на своите интереси и методология. При такова засега хипотетично развитие съвсем логично първата жертва ще бъде суверенното равенство. Твърденията, че тези „цивилизационни мега-региони“ няма да засягат политическата и културната сфери, са приказки за наивници. Според Александър Дугин можем да си представим пост-глобалния свят като няколко големи центъра и редица второстепенни такива, а големият център по своята същност щял да бъде аналог на традиционните империи. (!) Но първо, за щастие на народите и техните суверенни държави, неолиберализмът не успя да създаде силно глобализиран свят, поради което и пост-глобализмът е „висяща“ историческа категория и съответно – неудачен термин. И второ, вътрешните сили, които навремето дадоха своя решаващ принос за разграждането на традиционните империи, сега са още по-изявени, по-самостоятелни, сравнително по-укрепнали и развити.

Напоследък с цел да се привлече международна поскрепа за идеята за „цивилизационните мега-региони“ се използва похватът за избор на по-малкото зло. Неговата логика върви по следната линия: суверенните държави, дори най-мощните от тях, са доста разклатени от глобализма – корпорациите постепенно изтласкват държавите като основни организационни форми на обществения живот и на международните отношения – те се превръщат в непризнаващи държавните граници политически, финансови и полицейски конгломерати (нещо като първоначално завоювалата Индия британска Уестиндийска компания) и единствената положителна алтернатива на такова развитие са „цивилизационните мега-региони“. Каква логика?! Истината е, че и двете „алтернативи“ са идеологически аватари

на суверенното неравенство и глобализма, използващ обходни маньоври, след като не успя с фронталната атака. И въпросът не е в това, че елементи от посочената логическа линия липсват в действителността. В една или друга неопределяща засега степен тях ги има. Проблемът се създава от усилията да се наложи безалтернативност на фалшиво изградена дилема, при която заведомо се обрича факторът суверенни държави. А именно последните и тяхната борба за суверенно равенство са силата, която може да спре „безалтернативните“ аватари на неолиберализма.

В днешния свят исторически са възникнали широки и по-малко широки цивилизационни пространства, които не винаги се разбират помежду си и понякога даже открито се противопоставят – кога мирно, кога не. **Срещу „цивилизационното“ разделение трябва да има универсална структурна и процедурна контратежест, която да може да предотвратява „цивилизационни сблъсъци“ между тях. Историята е създала такава контратежест, древна колкото цивилизациите, но за разлика от тях – с взаимоотношения, подлежащи на универсализиране. Такава контратежест са суверенните държави. А за мирното съжителстване и сътрудничеството между тях необходимият системообразуващ принцип е принципът на суверенното равенство.**

Други анализатори твърдят, че при „мега-регионите“, цивилизационни или не, световното лидерство няма да е във вид на глобална хегемония, а по-скоро ситуативно, профилирано и съсредоточено в отделни сфери на влияние. Такива „ситуативни и профилирани“ хегемонии бих сравнил с подвижни пясъци под международните отношения – постоянна заплаха за сигурността и мира в света.

Системата на международните отношения, за чието начало е прието да се считат Вестфалските мирни споразу-

меня, продължава да се развива. От 1648 г. до настоящия момент светът е минал през няколко специфични състояния-периоди, всеки от които би могъл да се обозначи като някакъв световен ред. **Системата на международните отношения се поддържа и развива на основата на принципи и процедурни правила (суверенитет, суверенно равенство, ненамеса и др.), докато световният ред се поддържа предимно от определено съотношение на силите в международните властови структури.** В крайна сметка за конструктивността и стабилността на един световен ред (а оттам и за неговата продължителност) особено важен фактор е степента на неговото съответствие на общите тенденции в развитието на системата на международните отношения. Тук, разбира се, въобще не става дума за исторически предопределено или линейно развитие на тази система. Пътища много. Но ние знаем, че цялата човешка история или поне от залеза на Римската империя насам, преминавайки през многото неуспешни опити за силово налагане на ценности и мировозрения (кръстоносните походи; Наполеоновите войни за „разпространяване идеите на Великата френска революция“; болшевишката революция и нейните планове за „световна пролетарска революция“; двете световни войни – най-вече Втората; двата полюса на Студената война и еднополюсният свят след нея; глобалният неолиберализъм), показват колко лесно започва погазването на суверенни права, какви катастрофални последствия има то, но и колко трудно се поддържат в подчинение страни и народи. Наполеон беше казал, че всичко може да се постигне с щик, само не може да се седи върху него.

В съвременния международен живот активно се борави с лозунга за **многополюсност (мултилатерализъм)**. Не мисля, че това е точният термин и определящата корект-

на цел за развитието на сегашната международна система. Както този термин, така и неговият антоним – еднополюсността (унилатерализмът), са по-скоро политико-исторически, отколкото юридически термини. Юридическият принцип, който дава адекватен израз на равнопоставеност и еднакво уважение към суверенните актьори, е принципът на суверенното равенство. Суверенното равенство е висш израз на мултилатерализъм, докато обратното далеч не винаги е вярно. Резолюция №1973 на Съвета за сигурност на ООН (за спиране репресиите на режима на Кадафи срещу либийския народ) беше приета без възражения – тя беше мултилатерален продукт, някаква форма на мултилатерализъм. Всички знаем какво се случи след нейното прилагане...

Значима пречка за равноправното международно сътрудничество е ограничената реална тежест на **съвременното международно право в системата на международните отношения**. Ограничена както от гледна точка на неговите сериозни отклонения през около 40-годишния период на доминиращ неолиберален mainstream, така и поради арогантното му незачитане от глобалните държави, а и не само от тях. Ако за второто даването на конкретни примери е напълно излишно поради изобилието на нарушения, то за първото бих дал примера на неолибералното еkleктично и безпринципно смесване на международното публично и международното частно право за сметка на суверенните държави и в полза на международния финансов капитал и транснационалните корпорации (ТНК). Става дума за решаването на споровете между суверенни държави и големи чужди компании-инвеститори (Investor-State Dispute Settlements – ISDS) от специално създавани за целта международни съдилища. Поставянето на равноправна юридическа плоскост на суверенни актьори и ТНК е идея и

дело на неолиберализма, изградени върху тезата за западна ролята на държавите и издигане ролята на „свободните“ капитали (чети международния финансов капитал и ТНК). Тук, разбира се, принципът на суверенното равенство е неприложим, тъй като едното юридическо лице не е суверенен актьор, т.е. това е директна атака срещу същността на суверенитета. Реакциите в някои страни-членки на Европейския съюз по повод въпросните съдилища в Споразумението за свободна търговия ЕС – Канада (СЕТА) доведе до известно демократизиране на начините на тяхното създаване, но не и до тяхната отмяна и заместване с друг вид механизми. При този случай се нарушиха суверенните права на развити държави независимо от формалното спазване на принципа на доброволността, какво остава за случаите на защита на суверенните стратегии за развитие и суверенните решения на развиващите се страни?! Примерите могат да бъдат много, но изводът е един – за да се развива системата на международните отношения към все по-пълно прилагане на принципа на суверенното равенство, освен кодифицирането на международното право би следвало да се намерят удачни форми за „основен ремонт“ на неговото развитие през неолибералния период. Мисля, че в това отношение може да помогне и международната етика, ако усилията за отваряне на повече пространство пред нея дадат резултат. Въпросът ще бъде разгледан по-детайлно в следващата глава.

Народите са суверени (колаборационистките неолиберални подходи на голяма част от националните елити показва, че не те, а именно народите, широките народни маси са движещата сила в защита на националния суверенитет), но в международната политика народите се представяват преди всичко от техните суверенни държави. По този въпрос възникват различни обърквания, поради кое-

то има нужда от по-подробно изясняване. В интервю пред сп. „Икономист“ **президентът на Франция Ем. Макрон** заявява: „Има един фактор, който може би сме подценявали – това е принципът на суверенитета на народите. И мисля, че разпространението на ценности, на хуманизма, на който дължим много, и универсализацията на тези ценности, в които вярвам, работят само когато сте в състояние да убедите народите.... Защото суверенитетът на народите, според мен, е фактор, който не може да бъде заобиколен. Той ни е направил това, което сме, и трябва да се спазва навсякъде...“ (*The Economist, November 2019*). Съдържанието и особено духа на това заявление заслужават уважение и положителна морална оценка, но то може да бъде и подвеждащо. Когато президент на една голяма и развита държава говори за народния суверенитет в други държави, аз заставам нащрек. Не бих искал да интерпретирам думите на Макрон за народния суверенитет като единствен незаобиколим фактор в смисъл, че държавният суверенитет може да бъде заобиколен, но такава интерпретация не може да бъде изключена. Накратко, както народният, така и държавният суверенитет са не само незаобиколими, но те са и задължителния международноправен минимум за конструктивно развитие на системата на международните отношения.

Едва ли трябва да се чака глобалните държави или някои от тях по свое желание да се откажат от своите правно фиксирани в системата на ООН прерогативи и практически предимства. В своя статия в „Российская газета“ от 19 юни 2020 (№ 135) по повод 75-годишнината от победата над нацистка Германия във Втората световна война **президентът на Русия Владимир Путин**, освен общите оценки и разсъждения за войната, които не са тема на настоящия текст, засяга създаването и развитието на ООН и нейното място в

международния живот в следвоенните десетилетия:

„Какво е правото на вето в Съвета за сигурност на ООН? Казано направо – това е единствената разумна алтернатива на прекия сблъсък между най-големите страни.... Разбира се, ние виждаме, че сега системата на ООН работи с напрежение и не така ефективно, както би могла. Но основната своя функция ООН изпълнява както и преди. Принципите на дейност на Съвета за сигурност на ООН – това е уникален механизъм за предотвратяване на по-голяма война или глобален конфликт. Доста често звучащите през последните години призови да се отмени правото на вето, да се премахнат особените възможности на постоянните членове на Съвета за сигурност – на практика са безотговорни. Нали ако това стане, ООН по същество ще се превърне в същата тази Лига на нациите – събрание за празни разговори, лишени от каквито и да било лостове за въздействие върху световните процеси. Как всичко това приключи, е добре известно. Именно затова държавите-победителки пристъпиха към формиране на новата система на световен ред с пределна сериозност, за да не повторят грешките на предшествениците си.....Наш дълг – на всички, които поемат върху себе си политическа отговорност, и преди всичко на представителите на държавите-победителки във Втората световна война, е да гарантират тази система да се запази и усъвършенства“. *Rossiyskaya Gazeta, June 19, 2020.*

Президентът Путин всъщност представя интереса на Русия при сегашната международна обстановка по този въпрос. Той не посочва как вижда възможно „запазването и усъвършенстването“ на системата на ООН и как да се избягват „силви битки за изграждане на нова глобална йерархия“. А там е разковничето! **Призивите за отмяна на правото на вето не само не са безотговорни; те, напротив, са много принципни, основателни и даже закъсне-**

ли. Те целят усъвършенстването на структурите и механизмите на ООН по пътя на все по-пълното прилагане на принципа на суверенното равенство в системата на международните отношения, докато подходът на президента Путин цели запазването на следвоенния световен ред и привилегированата роля на страните-победителки.

Горната позиция на Русия не издържа и поради това, че 75 години след края на Втората световна война международните реалности са много по-различни от следвоенните такива, като несъответствието в системата на ООН на тези реалности е може би най-голямо именно по отношение на структурата и начина на вземане на решения от Съвета за сигурност. Спорна е, също така, тезата, че точно правото на вето на страните-постоянни членки на Съвета е предотвратило голяма война или глобален конфликт. Признавайки като цяло незаменимата роля на световната организация в това отношение, можем да посочим и други особено важни фактори като разубеждаващото гарантирано взаимно унищожение при ядрен конфликт, позициите на третите страни (огромната част от останалия свят), световното движение за мир и др. В крайна сметка неравностойният статут на членовете на Съвета за сигурност на ООН и „особените възможности на страните-постоянни членки“ от политическа целесъобразност непосредствено след края на Втората световна война отдавна са се превърнали в необосновани и вредни привилегии.

От друга страна, не следва да се изключва конструктивното взаимодействие между глобалните държави. Например предложението на Русия за среща на най-високо равнище на 5-те ядрени държави, постоянни членки на Съвета за сигурност, за търсене на начини за смекчаване на напрежението и посрещане на непосредствените глобални предизвикателства, което, разбира се, може само да се при-

ветства. Евентуалните положителни резултати на такава среща, обаче, няма да бъдат ефективни в дългосрочен план, ако тя игнорира принципа на суверенното равенство.

Глобалните сили, разбира се, също са заинтересовани от изграждането на по-сигурен и стабилен свят, а общественото мнение в тях е могъща сила. Те се стремят да участват (всяка една от тях използвайки максимално своите геополитически предимства) възможно най-изгодно във властовите структури на бъдещия световен ред, но това не означава, че са готови да рискуват всичко. Освен това, отделни глобални държави, със сравнително по-слаби позиции в определен период, могат да възприемат под някаква форма и условности „културата на суверенното равенство“. Не би следвало, обаче, да се забравя посоченият от Кисинджър ефект „Талейран“, външният министър на победена Наполеонова Франция, по времето на Виенския конгрес през 1815 г., който активно защитава каузата на равноправието в началото на Конгреса, но веднага след връщането на Франция в лоното на Великите сили изоставя този подход.

Обединяването на усилията на неглобалните държави в защита на суверенното равенство днес може да звучи не много реалистично, а то и направо неосъществимо. Опитите за идеологически отклонения от този общочовешки въпрос не са спирали и ще продължават да следват един след друг. Песимизмът в това отношение е реалност. Всъщност включването на първата глава в този текст, отнасяща се до опасните геополитически игри на глобалните сили, има смисъл и за преодоляването на този песимизъм. Истината е, че **колкото повече ви водят към глобални противопоставяния и катаклизми или към международни образувания, които ви подчиняват или обезличават, толкова по-често се обръщате към себеподобните.** Стремешът и активността към обединяване на усилията

на неглобалните държави, от друга страна, биха могли да стимулират готовност за разумни компромиси, както това е станало, макар и при много по-различни обстоятелства и неразвити форми, при договарянето на Вестфалските споразумения.

Изострянето на противоречията и конфликтността в отношенията между глобалните сили се изразяват, както е известно, и в нарастването на натиска върху неглобално проектиращите се държави да заемат страна в това противопоставяне. Очевидно тази тенденция върви срещу техните суверенни права и решения и в ущърб на суверенното равенство. Най-силно този натиск и „извиване на ръце“ се проявяват срещу страни от невралгични и леснозапалими райони като Близкия изток, Черноморието, Централна Азия и др. **Затова, а и по принцип, борбата за мир и борбата за суверенно равенство в наше време е всъщност една кауза.** Мирът и суверенното равенство са двете страни на една и съща монета: днешната борба за мир е едновременно и борба за суверенно равенство. Също толкова, ако не и повече, е вярно и обратното. Суверенните държави са най-важният фактор в тази обща борба, но е значима ролята и на световната общественост. Затова считам, че предвид описаните опасни глобални геополитически игри **възраждането на Световното движение за мир** е просто належащо, като то може да взаимодейства с много други независими от силните на деня международни организации и движения, борещи се за глобални обществени блага.

В последно време, особено след COVID-19, почти всички анализатори заговориха за важността на суверенитета в международния живот, докато много по-малко акцентират върху принципа на суверенното равенство. Но моля ви, не ми казвайте, че връзката между двата принципа е автоматична. Суверенитетът е фундаментален принцип

за съществуването на всяка държава, но за равноправното сътрудничество между държавите от решаващо значение е принципът на суверенното равенство. Без този принцип не е възможно развитието на самоподдържаща се и неизключваща система на международните отношения.

В международния живот все повече се чувства необходимост от навлизането на **нови философско-политически прозрения**, които да предоставят допълнителни възможности и стимули за мирното и съзидателно развитие на системата на международните отношения. След като неолиберализмът запада, а една от неговите същностни страни е подчертаната доминация на материалното (печалбата и консуматорството) над духовното, не е нелогично да се очаква определено възраждане на духовното начало, което в областта на международните отношения е свързано с еднаквото уважение към идеите и практическите подходи за развитие на всички страни и народи, т.е. в съществена степен – с все по-пълното прилагане на принципа на суверенното равенство.

III. МЕЖДУНАРОДНАТА ЕТИКА И БЪДЕЩИЯТ СВЕТОВЕН РЕД

При наличието на опасни геополитически игри и сложни тенденции в развитието на системата на международните отношения, особено на фона на това, което става днес в света, да се извежда на преден план темата за международната етика, може да изглежда неудачно или даже несериозно. Не съм съгласен поради следните съображения:

- При създаването на бъдещия световен ред, за разлика от предишни исторически периоди, неглобалните държави ще имат важна роля поради повишаващата се взаимозависимост в света. Именно тези държави са най-заинтересовани от значима и нарастваща роля на етиката в международните отношения;
- Международната етика, подкрепяна от утвърждаващи се суверенни актьори, допринася по принцип за създаването на благоприятна международна среда за намаляване на геостратегическите противопоставяния, за търсене на международноправни начини и компромиси за тяхното облекчаване и евентуално преодоляване;
- Международното право така или иначе неизбежно ще съставлява юридическата база на какъвто и да бил нов световен ред, а международната етика поначало импулсира развитието и прилагането на международното право, подсказвайки често нужните за това решения;
- Международната етика по принцип подпомага и подкрепя системообразуващата роля на принципа на суверенното равенство, който, освен юридическо съдържание, носи и силен политико-етичен заряд;

- Международната етика е необходимата фина настройка (fine tuning) в усилията за постигането на по-справедлив и солидарен свят, за подпомагането на „живеещите в неблагоприятни условия народи“ (Роулс) чрез механизмите на междудържавното сътрудничество и чрез съобразената с тези механизми дейност на действително независими неправителствени организации.

Етиката е теория за морала, която се е развила в две основни направления: етиката на дълга (duty ethics) и етиката на добродетелността (virtue ethics). **Етиката на дълга**, позната още под названието „деонтология“, разглежда моралните норми като обвързващи и задължителни, със способност да бъдат универсализирани, независимо от нагласата на действащото лице и от обстоятелствата, при които то действа. Условието е действащото лице да е участвало в създаването на моралните норми (или да ги е приело доброволно допълнително), а оттам нататък основното му морално задължение е да им се подчинява. Тази етика, в основата на която са заложени Кантовите етични постулати, отнесена към международните отношения, не случайно е присъствала във всички значими усилия за развитие на международното право и за създаване на световни международни организации като Лигата на нациите и Организацията на обединените нации независимо от последвалите основателни критики за тяхната ефикасност. **Етиката на добродетелността**, развита за първи път от Аристотел, разглежда моралните задължения от гледна точка на действащото лице, което решава какъв да бъде неговият морален отговор в дадена конкретна обстановка – проявявайки честност, смелост, страх, лицемерие или други качества. При това, ако действа последователно, проявявайки поло-

жителни качества, то „натрупва“ добродетелност. С други думи, етиката на дълга е съсредоточена върху действията, докато етиката на добродетелта – върху качествата на действащото лице.

Отнесени към международните отношения, двете направления в етиката действат както самостоятелно, така и взаимнообвързано, като първата подпомага развитието на международното право, а втората определя почтеността на суверенните актьори. Следователно, от морална гледна точка, се оценяват както действията на дадена държава във всеки конкретен случай, така и нейното поведение в дългосрочен план. Това е необходимо, защото външната политика на една държава се изгражда и провежда, базирайки се на два основни стълба: национални интереси и възприети ценности, които са в една нестатична и не винаги линейно развиваща се комбинация. Казано по-просто, външната политика на една държава може да има силни стимули (и да бъде) почтена в едни случаи и нетолкова почтена или непочтена в други. Двойните стандарти са типичен пример. Явлението „натрупване на международна почтеност“ би могло да го има само като тенденция в продължителни исторически периоди, и то пак не без изключения. Това явление не може да се определи като категорична тенденция или да бъде гарантирано, поради което оценките на конкретни действия на суверенните актьори не следва да се заместват „със стара слава“.

Горното не означава задължително висока степен на релативизъм – просто трябва да има **морални критерии**, съгласно които се оценява всяко значимо международно действие на даден суверенен актьор, независимо от характеристиката на вътрешнополитическата му система. Такъв основен критерий е **връзката легитимност – почтеност**. Външнополитическите действия на една държава са леги-

тимни, когато съответстват на буквата и духа на международното право, т.е. на одобрените и приети (чрез участие в изработването или изразено изрично съгласие на държавите) международни норми.

Връзката легитимност – почтеност е базисна за моралната стабилност на бъдещия световен ред. Това е ясно, но не е всичко. Съществуват по принцип обстоятелства, при които тази връзка е валидна и в обратна посока: например при закърняване или същностно отклоняване на международното право, както и при значима промяна на международните властови съотношения, когато силата на положителния пример (почтеността) за актуализиране и разширяване на източниците на легитимност може да послужи като важен импулс за развитие на международното право. С други думи, етиката на дълга, която по дефиниция визира отделните конкретни действия на една държава, има пряка двупосочна връзка с почтеността (развиваща се морална категория от етиката на добродетелността) на тази държава. В крайна сметка **моралният външнополитически облик на една държава зависи както от предисторията (натрупване на качества), така и от оценката на всяко едно нейно последващо действие.**

Военните интервенции на една държава (или група държави) в друга суверенна държава, без за това да има конкретно решение на Съвета за сигурност на ООН, например, са по дефиниция не само нарушения на международното право, но и непочтени. Такъв случай беше втората война в Персийския залив и последвалата интервенция на САЩ в Ирак през 2003г., независимо от обявените или реално преследваните цели. Друг пример е анексията на Крим от Русия, последвала събитията в Украйна през 2014г., която е нелегитимна и непочтена, независимо от предшестващата история и дори ако наистина мнозинство-

то от кримското население е искало присъединяването на полуострова към Русия. Тези и други подобни примери имат много негативно въздействие върху конструктивното развитие на международните отношения, „натрупвайки“ в тях както нелегитимност, така и непочтеност. Трудно е да си представим какво „натрупване“ ще настане при по-нататъшно изостряне на опасните геополитически противоречия и конфликтност между глобалните държави... Да не говорим за вероятността от такова негативно натрупване в хипотетичните засега „цивилизационни мега-региони“.

Друг критерий при определяне на моралния международен облик на една държава е **независимостта, последователността и прогнозируемостта на нейната външна политика**, които са не само индивидуални характеристики, но и влияят благотворно върху конструктивността на системата на международните отношения. Убеден съм, че ако една държава не взема самостоятелно своите решения, уважавани на равнопоставена основа от нейните партньори, от нея не може да се очаква да бъде отговорен и морално действащ суверенен актьор на международната арена. Това е още по-вярно за държави, които считат, че техният суверенитет е по-важен от този на другите държави.

Освен критериите, другият основен и неизбежен фактор при оценяване на моралната страна на външнополитическите действия на суверенните актьори е отговорът на въпроса **Кой е съдникът?** В глобален план той не може да бъде друг освен глобална международна общност, изградена на основата на принципа на суверенното равенство и развиваща се, полагайки последователни усилия за все по-пълното му прилагане в международния живот. Само такава глобална международна общност, саморегулираща се и неизключваща суверенни актьори, би могла да гарантира условията за безпристрастни международни юриди-

чески и морални оценки. В момента такава международна общност не съществува; тя би могла да се създаде при съществено издигане на ролята на ООН чрез нейното последователно реформиране в съответствие с принципа на суверенното равенство.

Докато такава общност не е изградена, биха могли да се създадат допълнителни междинни механизми за стимулиране на почтеността в международния живот и по възможност – за предотвратяване на непочтени действия на суверенните (глобални или не) държави. Например **създаването извън системата на ООН на глобално действащо международно тяло или форум за етично оценяване на международни събития (не съд!!!)**, евентуално с регионални подразделения, които да дава оценки за етичното съдържание на значими, с ключово съдържание и дълбоки последици, международни действия на държавите, главно от гледна точка на съответствието им на принципа на суверенното равенство. Как най-общо си представям обекта и ефекта на моралните оценки на предлаганото международно тяло или форум? Например при осъществяването на инициативата „Един пояс, Един път“ биха се оценявали реалните изгоди за участващите страни, доколкото тяхното участие е равноправно, резултат на самостоятелно суверенно решение и без „извиване на ръце“. Или на решения на регионални международни организации спрямо трети страни. Или решения за целите и обсега на провежданите международни хуманитарни операции. Или даже при оценка на отсъжданията на споменатите по-рано специалните съдилища за решаване на споровете между суверенните държави и ТНК (Investor-State Dispute Settlements – ISDS). И т.н. Етичният форум няма да има никакви права над суверенните решения, които в крайна сметка се вземат от суверенните държави. Всъщност той на първо място ще

ги защитава. Но етичната оценка би направила непочтенните действия видими и би могла да разголи неморалните аспекти на даден международен процес, събитие или инициатива. С две думи – ще бъде само и единствено морален ориентир. Не се съмнявам обаче, че този ориентир ще има сериозно въздействие върху поведението на суверенните държави.

С голяма вероятност ще се появят възражения като: „още една бюрократична структура“, има ги толкова в системата на ООН и повечето от тях – неефикасни; участието и методологическото влияние на представителите на глобалните сили в дейността на предлаганото образование отново ще бъдат определящи и т.н. Какво бих отговорил? На първо място, предлаганото международно тяло или форум ще бъде извън системата на ООН, т.е. извън привилегированото правно положение на страните-постоянни членки на Съвета за сигурност; ще бъде формирано на обществена основа, доброволно и максимално независимо; ще дава само морални оценки (не присъди или решения) при гарантирани процедури на възразяване. Предложението то да бъде извън системата на ООН не означава подценяване на световната организация, а по-скоро нейното индиректно подпомагане в усилията ѝ да се реформира по начин, съобразен с все по-пълното прилагане на принципа на суверенното равенство. На второ място, създаването на подобно международно тяло или форум би вдъхнало нов живец в международната и националните обществениности в периода на укрепване (след неолиберализма) на първостепенната роля на суверенните държави в международните отношения – за недопускане на възможността този необходим и важен процес да регресира до „природно състояние“ (state of nature), след което да бъде омаловажен и ограничен от заинтересованите сили. На трето място, тези морални

оценки по дефиниция не могат да бъдат над суверенните права, но те биха могли да послужат като идейно съсредоточие, ориентиращо суверенните актьори при създаването на тематични коалиции по един или друг значим международен проблем. И не на последно място, тези морални оценки биха повишили значението на международната етика в развитието на системата на международните отношения като цяло, което е положително явление само по себе си. Голямата трудност, според мен, ще дойде не толкова от обосноваването на целесъобразността на предложението, колкото и преди всичко от това как предлаганото етично международно образувание ще бъде създадено, с какви гаранции за безпристрастност и независимост ще бъде обезпечено, за да може да претендира за морален ориентир в международния живот. Тук тежката дума имат експертите в областта.

„Културата на суверенното равенство“ е процес както във външната политика на една държава, така и в международния живот като цяло. По принцип най-важният фактор за развитието на такава култура са позициите на суверенните участници, ако те действат с убеждение и постоянство. Вдъхновяващата сила на международната етика би им помогнала да засилят своята международна тежест и правосубектност в усилията за съзидателно и справедливо развитие на света, включително при формирането на бъдещия световен ред.

IV. ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В съвременния свят и особено след COVID-19 се очертава тенденция на подчертан стремеж на държавите към засилване на техния суверенитет. Неолиберализмът бавно, но сигурно изпада в миналото. Взаимозависимият свят, обаче, е реалност, независимо от връщанията и зигзагите. Глобализмът е в упадък, но процесите на интернационализация продължават. С други думи, съзидателното и равноправно международно сътрудничество би следвало да се развива от държави с все по-голяма правосубектност, за които никой не е по-голям от техните суверенни решения. Суверенитетът и суверенното равенство чертаят историческа линия на развитие, съобразявана с процесите на интернационализация и с необходимостта от озаптяване на геополитическия напън и диктат на глобалните сили. Не бива обаче да се акцентира само върху тези два принципа, без да се поставя същият акцент върху равноправното сътрудничество между суверенните държави, защото това би довело до националистическо-популистки подходи и практики, раздухващи жаравата на геополитическата вакханалия. Такова сътрудничество изисква последователни и неотслабващи усилия, защото е по-сложно и по-трудно осъществимо в сравнение с налаганите по един или друг начин от силните на деня решения; за постигането му, освен това, обикновено е необходимо доста повече време. Но този именно е верният път за развитието на мирен, сигурен и справедлив свят.

Този път е светлата перспектива. За съжаление, има и друга, мрачна перспектива на безкомпромисна и безогледна борба за първенство между глобалните сили, репликирани понякога от регионални такива, която може да доведе до глобални конфликти или до създаването около тези страни

на повече или по-малко затворени „цивилизационни мега-региони“. Според Самюел Хънтингтън, централните държави на такива създадени на цивилизационна основа региони ще се договарят по въпросите на мира и сигурността в света, както и по други глобални въпроси. Ако не правят това, ще последват „сблъсъци на цивилизациите“, което било по-вероятно. Независимо от тези предсказания, опасните геополитически тенденции и игри, които наблюдаваме, не означават задължително тяхното преминаване в глобален конфликт или в безпринципни компромиси и договаряния за несправедлив световен ред, за разделен на „цивилизационни мега-региони“ свят (или „твърди“ сфери на влияние). За да не стане това, обаче, е необходима активната ангажираност на всички: на суверенните държави, на народите, на другите общности и на отделните личности.

Непроектиращите се глобално държави могат да повишават своята международна тежест и да участват активно във формирането на бъдещия световен ред. За целта те трябва да бъдат максимално суверенни в своите решения, да действат легитимно и последователно, „натрупвайки почтеност“ и надмогвайки своите методологически зависимости от глобалните държави. Такъв подход повишава тяхната международна правосубектност и засилва суверенното равенство в международната политика, водейки едновременно към приоритет на развитието на системата на международните отношения пред геополитическите противоборства.

Доколко горното е реално постижимо? В индийската столица Делхи има един невероятно въздействащ паметник – Ганди води индийците да добиват сол от морската вода, с което да елиминират тази си зависимост от английското колониално владичество. С такива методи на ненасилствена борба индийският народ успя да завоюва своята независимост. Защо да не бъде последван този пример

сега от миролюбивите суверенни държави с усилията им да влияят върху формирането на бъдещия световен ред в посока на суверенно равноправие и съзидателност? Независимо от идеологическите тежнения в тях и от техните политически системи, суверенните държави трябва да са в състояние да формират тематични коалиции по отделни глобални проблеми и предизвикателства, но най-вече по кардиналния въпрос за последователното утвърждаване на принципа на суверенното равенство в международните отношения. В противен случай тяхното развитие в една или друга степен ще бъде обезличено, подчинено и в крайна сметка – изоставано и неспособно да осъществи своя потенциал. Такъв негативен процес ще бъде гарантиран, ако под една или друга форма си пробият път така наречените „цивилизационни мега-региони“.

За много наблюдатели е видно, че дипломатията като усилие да разбереш другия и намериш общи точки за взаимодействие с него става рядкост, особено в глобален план. Фундаментът, въз основа на който тя би могла да възстанови и развие тази нейна същностна характеристика, е уважението към другия и неговите суверенни права и интереси, т.е. безусловното приемане на принципа на суверенното равенство и на възможността той да се имплементира в нарастваща степен, т.е. приемането на културата на суверенното равенство.

На наследниците на големите геополитици от миналото Халфорд Макиндрър, Карл Хаусхофер и Самюел Хънтингтън бих отговорил с две думи: суверенно равенство! Лесно е да се каже. Но за да развива своята системообразуваща функция в реалния живот, включително при формирането на бъдещия световен ред, се изисква титанична борба на народите и техните суверенни държави. Те не трябва да се оставят да бъдат излъгани отново! Суверенитетът и суверенното равенство не действат автоматично в една по-

сока – те се отстояват и развиват, едновременно или не, в постоянна, може да се каже ежедневна борба. Резултатите от тази борба ще определят развитието на международните отношения като система от автономни, равноправни, свободни и конструктивно сътрудничащи си суверенни държави, в градивно съответствие с процесите на интернационализация, включващо съзидателен и справедлив следващ световен ред.

Атанас Будев

**ЩЕ БЪДАТ ЛИ ОТНОВО ИЗЛЪГАНИ
СТРАНИ И НАРОДИ?
СУВЕРЕННОТО РАВЕНСТВО
И БЪДЕЩИЯТ СВЕТОВЕН РЕД**

Българска, първо издание

Формат: 16/70/100

Обем: 6,5 печатни коли

Издателска къща СТЕНО, Варна, 2021 г.

тел. 052 / 608 546, 800 222, 0886 700 953

e-mail: stenobg@gmail.com

www.stenobooks.com

ISBN 978-619-241-167-1